

Grad Varaždin

**Smjernice za postavljanje spomen-obilježja
na području grada Varaždina**

Ârhitekti kulture

kolovoz, 2024.g.

Naručitelj: Grad Varaždin

Autori:

Antonio Grgić, Arhitekti kulture d.o.o.

Željka Miklošević, muzeolog

Marijan Špoljar, Arhitekti kulture d.o.o.

Danijela Tukić, Arhitekti kulture d.o.o.

Mirna Vrca Šabec, dipl.ing.arh.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	6
1.1. Načelne teze.....	6
1.2. Polazišne osnove u Izradi smjernica za spomenike i umjetnost u javnom prostoru	7
2. POVIJESNI I UMJETNIČKI KONTEKST GRADA VARAŽDINA	9
2.1. Povijesni kontekst i značaj Grada Varaždina na regionalnoj i državnoj razini.....	9
2.2. Umjetnički kontekst i značaj Grada Varaždina na regionalnoj i državnoj razini.....	11
3. JAVNI PROSTOR URBANE SREDINE	Pogreška! Knjižna oznaka nije definirana.
3. 1. Definicija i percepcija javnog prostora.....	Pogreška! Knjižna oznaka nije definirana.
3.2. Javni prostor u urbanoj sredini i njegov sociološki i antropološki značaj.....	Pogreška! Knjižna oznaka nije definirana.
3.3. Značaj umjetnosti u javnom prostoru urbane sredine	18
3.4. Kulturni razvoj u lokalnoj zajednici	20
4. SPOMENICI I SPOMEN OBILJEŽJA GRADA VARAŽDINA	22
4.1. Definicija spomenika i spomen obilježja	22
4.2. Spomeničko nasljeđe urbane cjeline	23
4.3. Recentni primjeri spomenika i spomen-obilježja Grada Varaždina i dosadašnja praksa	24
5. UREĐENJE, OBLIKOVANJE I OPREMANJE JAVNOG PROSTORA	25
5.1. Participacija zajednica u stvaranju (javnog) mjesta	26
5.2. Participacija kao doprinos i nova uloga muzeja	31
5.3. Preduvjeti za kvalitetnu realizaciju participativnih akcija	38
6. ZAKONSKI OKVIR	39
6.1. Postojeća regulativa za postavu spomenika i spomen obilježja na državnoj i lokalnoj razini	39
6.2. Prijedlozi za unaprjeđenje zakonskog okvira u svrhu stvaranja učinkovitih mehanizama za postavu najkvalitetnijih rješenja spomenika i spomeničkih obilježja u javni prostor	51
6.3. Europski primjeri i prakse za odabir i postavu najkvalitetnijih umjetničkih djela unutar javnog prostora	54
6.4. Hrvatski primjeri, prakse i inicijative	60

7. ZAKLJUČAK – SMJERNICE – MODELI REALIZACIJE SPOMENIKA I SPOMEN OBILJEŽJA U JAVNOM PROSTORU GRADA VARAŽDINA.....	62
7. 1. Donošenje pravilnika o postavljanju spomenika i spomen-obilježja.....	64
7.2. Formiranje Povjerenstva za spomenike u javnom prostoru grada Varaždina	66
7.3. Formiranje Povjerenstva za javni prostor grada Varaždina	68
7.4. Donošenje Zaključka o postavljanju spomen-obilježja na području grada Varaždina	70
7. 5. Raspis javnih natječaja za spomenike i postavljanje umjetničkih djela i intervencija u javnom prostoru.....	72
7.6. Izrada sustava označavanja postojećih i srušenih spomenika, kao oblikovanja spomen-obilježja	75
7.7. Poticanje privremenih intervencija i instalacija koje interpretiraju spomenike	77
7.8. Pokretanje bijenalne umjetničke i kulturne manifestacije koja bi se bavila gradom i njegovim prostorima	79
7.9. Uvođenje principa „1% za umjetnost“	81
7.10. Stvaranje mreže kvartovskih muzeja na području grada Varaždina	83

1. UVOD

1.1. Načelne teze

Grad je složena struktura i dinamičan organizam koji svojim izgledom, veličinom, prostornim rasporedom, sadržajem i organizacijom odražava dominantne socijalne, ekonomske, političke i kulturne vrijednosti, ali istovremeno – i posredno i neposredno – utiče na trasiranje tih vrijednosti. Kako grad u prostornom i vremenskom smislu nije statična kategorija nego stanoviti proces to je i njegova slika rezultat svih onih divergentnih silnica koje su se pojavljivale u njegovu povijesnom slijedu. Možda je paradoksalno, ali grad kao zajednica ljudi, traži, živi i legalizira dvostruke kriterije: s jedne strane pokazuje različitost, pluralnost, otvorenost, stihijnost i potpunu slobodu, a s druge često tek regulacijom, zakonom, kontrolom i pozitivnom diskriminacijom ostvaruje najveći broj svojih vrijednosti. Stoga je tek postignućem ravnoteže ili mjere između ova dva zahtjeva i nužnosti moguće uspostaviti ono „pravo na grad“ kakvo je već i Lefevre apostrofirao u svojoj čuvenoj sintagmi. Posve je jasno, međutim, da model sigurnog, socijaliziranog, humaniziranog i na visokom standardu baziranog urbanog života mogu ostvariti tek gradovi izvan sistema totalitarne regulacije (kao u nekim gradovima Dalekog Istoka) i anarhične deregulacije (neki gradovi Južne Amerike ili Indije).

1.2. Polazišne osnove u Izradi smjernica za spomenike i umjetnost u javnom prostoru

Kvaliteta spomenika, skulptura i ostalih umjetničkih i sličnih sadržaja u javnim prostorima Republike Hrvatske zadnjih desetljeća često izaziva velike kontroverze u široj javnosti, jer rezultati proizvode degradaciju javnog prostora, ali i degradaciju sadržaja ili teme koju žele prezentirati. Spomenici i ostali umjetnički sadržaji u javnim prostorima mogu biti jamstvo vlastite povijesnosti, čuvari društvene i urbane memorije, posebice u mjestima koji su nabijeni povijesnom i društvenom višeslojnošću i širinom.

Republika Hrvatska nema zakon ili pravilnik kojima bi se jasno definirali modeli realizacije spomen-obilježja, spomenika, umjetničkih objekata u prostoru, ali i poticali ostali oblici suvremenog umjetničkog izraza u javnome prostoru. Iz tih razloga, ali i zbog toga što podizanja spomen-obilježja, postavljanje javnih skulptura ili privremenih umjetničkih intervencija u javnome prostoru najviše utječu na kvalitetu lokalne sredine u kojoj se postavljaju, Grad Varaždin pokreće proces izrada smjernica koje bi definirale tu problematiku na gradskoj razini, ali možda bili i model za širu zajednicu.

Grad Varaždin, gradska tijela, njegovi građani i stručnjaci već su prije više godina postavili visoke standarde u odnosu prema povijesti i javnome prostoru svoga grada, ali zahvaljujući djelovanju predstavnika struke i na području čitave Hrvatske. Osim toga, ova sredina najčešće nije zazirala od prakse samokritike i, usprkos povremenoj i razumljivoj mitologizaciji vlastite prošlosti, nikada nije prestajala raditi smjele iskorake iz tradicije u novo. To će reći: ovaj grad nije živio samo na trošenju prethodnih, akumuliranih, povijesnih vrijednosti nego je pokušavao stvarati nove, često na osnovu analitičkog uvida i kritičkog odnosa prema postojećim praksama i njihovim posljedicama.

Ako su te aktivnosti do sada bile sporadične i nekontinuirane, sada se želi definirati jasna i demokratska metodologija kojom bi se ostvarila kontinuirana politika u očuvanju kvalitete javnog prostora grada, posebno kroz definirane modele realizacije spomeničke plastike, ali i poticanja ostalih oblika suvremenog umjetničkog izraza u javnom prostoru.

Glavni cilj je definirati modele realizacije skulptura u prostoru, spomenika, spomen-obilježja i plastičnih objekata, ali i poticanja ostalih oblika suvremenog umjetničkog izraza u javnom prostoru, poštivajući kako kriterije umjetničke suvremenosti, tako i kriterije razumijevanja kompleksnog urbanog prostora grada Varaždina. Smjernice trebaju poštivati činjenicu da se

ovdje ne radi samo o umjetničkom problemu budući da svaki takav sadržaj u javnom prostoru ima, uz umjetnički, još niz aspekata koji nadilaze samo one umjetničke: prostorne, simboličke, političke, socijalne, komunalne, itd. Smjernice će stoga uzeti u obzir sve ove aspekte te uključenost različitih struka i disciplina u kompleksnoj problematici realizacije takvih javnih prostornih zahvata. No, ne radi se samo o činjenici da je javni prostor sam po sebi javno dobro, već da je i umjetnost sama po sebi bitan faktor društvenosti koji stvara određeni višak vrijednosti koji se mogu smatrati javnim dobrom.

Cilj smjernica je također ponuditi modele financiranja i poticanja kvalitetne produkcije te formulirati dionike i operativna tijela koja bi donosila odluke uz tu problematiku. Cilj smjernica je stvoriti kulturu dijaloga koja bi podrazumijevala sudjelovanje svih zainteresiranih društvenih subjekata, od stručne javnosti do šire zajednice, pokušavajući naći model koji će izbjeći i isključivost struke i volutarizam šire javnosti.

Također treba pronaći modele povremenog poboljšanja postojećih rješenja, na primjer kroz njihovo pomicanje, uklanjanje ili promjenu postolja, kroz eventualno (ali vrlo pažljivo i rijetko) uklanjanje onih rješenja u javnom prostoru koji svojim smještajem obezvređuju javni prostor ili nedovoljno kvalitetno i simbolički pogrešno obrađuju neki sadržaj ili temu. Te ciljeve moguće je, dakako, postići tek kroz pokretanje i moderiranje javne rasprave kao nužne pretpostavke demokratičnosti i participativnosti u čitavom procesu.

2. POVIJESNI I UMJETNIČKI KONTEKST GRADA VARAŽDINA

2.1. Povijesni kontekst i značaj Grada Varaždina na regionalnoj i državnoj razini

A. Značaj Varaždina jučer i danas

Varaždin je grad s dugom povijesnom memorijom, s velikom tradicijom, s bogatom umjetničkom baštinom, s dinamičnim gospodarskim životom i zanimljivim vrijednostima urbanoga razvoja. Kao naselje koje se prvi puta spominje potkraj 12. stoljeća Varaždin je u gotovo devet stotina godina svoga postojanja prošao uspone i padove, noseći u različitim povijesnim prilikama veću ili manju političku, ekonomsku, vojnu, kulturnu i prosvjetnu ulogu, ali i zadržavajući konstantu svoga građanskoga identiteta. Mnogobrojne pozitivne silnice koje su dolazile iz zapadnih, razvijenijih krajeva stopile su se s baštinjenim povijesnim iskustvima i s autohtonim umijećima i željama njegovih žitelja te tako stvorile jedinstveni duh mjesta i izuzetni sklad urbane cjeline.

To su vrijednosti koje je današnji Varaždin potpuno svjestan i koje određuju karakter i načine njegova daljnja razvoja. U tom smislu su formulirane i praktično prorađene sve temeljne ekonomske, kulturne, urbanističke i druge politike njegovih uprava, uz demokratske procedure i snažan oslonac na znanje, sposobnost, senzibilitet i ambicije njegovih stanovnika.

Varaždin je, po mnogim pokazateljima jedan od ekonomski, kulturno, turistički, sportski i prosvjetno najuspješnijih hrvatskih gradova. Njegov skladni razvoj do naselja koje brojem stanovnika spada u kategoriju manjih gradova, u povijesti je bio uvjetovan geografskim smještajem, političkom važnošću i vojnom funkcijom, a u suvremeno doba s nizom komparativnih vrijednosti, od kojih mnogi imaju izvorište i u mentalitetnim karakteristikama i psiho-socijalnim vrijednostima žitelja sjeverozapadne Hrvatske, prije svega posvećenošću radu, napretku i otvorenosti. Ono pak ne ide bez inicijativnosti, bez suradljivosti i bez samostalnosti, kao preduvjeta za otvaranje prostora gospodarskoj aktivnosti, kulturi, znanosti i drugim područjima.

Varaždin je danas najvažniji grad sjeverozapadne Hrvatske, s dobrom prometnom povezanošću sa Zagrebom, jugom, istokom i, posebno, sa Zapadom. Ta povezanost sa Zapadom učinila je Varaždin sjevernim vratima Hrvatske kroz koja je na ovaj prostor ulazila suvremena kultura u širem smislu. Na temeljima rane obrtničke i manufakturne proizvodnje ovdje su se razvila snažna tekstilna, metalna, građevinska i drvna industrija, s ubrzanim

procesima modernizacije i industrijalizacije poslije 2. svjetskog rata, s jačanjem prehrambene industrije zadnjih desetljeća, a s presudnom važnošću suvremene tehnologije u recentno doba i proizvodnja gume, solarnih sistema i „pametne“ industrije. Uz razvoj kontinentalnog turizma i visokog školstva te su tendencije Varaždin učinile jednim od najperspektivnijih gradova u Hrvatskoj.

B. Povijesni razvoj

Vremenski i prostorno usporedno s razvojem Varaždina kao slobodnog kraljevskog grada (od 1209. godine) postoji utvrda čiji su vlasnici, unutar svojih feudalnih posjeda, bile različite plemićke obitelji, od grofova Celjskih do Erdodyja. Tvrđava, zvana Stari grad, očuvana je cjelina koja predstavlja jedinstveni arhitektonski i povijesni spomenik koji je, zajedno sa zidinama oko grada, bio čvrsta obrambena točka za stoljeća osmanskih najezdi. Stoga je Varaždin u 16. stoljeću postao najvažnija utvrda Slavonske vojne krajine te sjedište generalata. S prestankom opasnosti od Turaka grad se u 17. stoljeću i, posebno, u 18. stoljeću naglo razvija kao upravno, trgovačko, obrtničko, vjersko i kulturno središte, koje 20 godina funkcionira i kao političko središte Hrvatske, sjedište bana i namjesničkog vijeća. Da nije bilo katastrofalnog požara 1776. godine Varaždin bi možda i ostao glavni grad Hrvatske: ovako, došlo je do privremenog zastoja, ali se brzo nakon požara oporavio, zamijenio svoju drvenu građevinsku zonu sa zidanicama od opeke i kamena, obnovio svoje crkve i palače te se počeo intenzivno širiti izvan gradskih zidina.

Povijesna jezgra Varaždina imala je oblik četverokuta, bila je opasana zemljanim nasipima koji su ojačani ulaznim vratima i kulama rađenim od čvrsta materijala, a unutar zidina ucrtan je još srednjovjekovni raspored ulica i trgova, definitivno se oblikujući u stoljećima koja donose renesansnu, baroknu i historicističku arhitekturu.

Početak 19. stoljeća započelo je, po tadašnjim običajima te potrebom za širenjem, rušenje gradskih zidina. Visoke zemljane zidine dijelom su srušene i oko tvrđave, ali je osnova gotičke utvrde, pretvorene u renesansni Wasserburg unutar dvostrukih opkopa ispunjenih vodom, uglavnom ostala. Tako je stara tvrđava, koja ima oblik palače s dva dvorišta, postala zaštitni znak Varaždina i središnje, simboličko mjesto njegove povijesne memorije.

2.2. Umjetnički kontekst i značaj Grada Varaždina na regionalnoj i državnoj razini

Varaždin je jedan od kulturnih centara u Hrvatskoj, važan po arhitektonsko-urbanističkoj skladnosti te po nizu kulturnih spomenika u likovnoj, književnoj i glazbenoj domeni te po suvremenoj produkciji umjetničkih djela. Kao istaknuto umjetničko i kulturno središte, sa djelima arhitekture, skulpture i slikarstva u različitim stilskim značajkama (gotičkim, renesansnim, baroknim, klasicističkim, historicističkim, secesijskim, sve do modernističkih) Varaždin se može usporediti s puno većim srednjoeuropskim kulturnim središtima. Takve vrijednosti osigurale su mu ne samo opću „slavu“ i donijele osjećaj snažnog komunalnog ponosa, nego su omogućile i disperziju tih vrijednosti u sadašnjosti. Čitavi niz institucija i manifestacija temelji svoje djelovanje na postojanju bogate baštine te preko muzejskih i galerijskih aktivnosti, književnih tribina, kulturnih i glazbenih festivala (Varaždinske barokne večeri) ili turističkih događanja (Špancirfest) šire ta bogatstva. Istovremeno, događaji su poticaj i za razvoj suvremenog stvaralaštva, pa se kroz simbiozu tradicije i suvremenosti, manifestacija i jedinstvenih prostora, građana i turista Varaždin profilira kao jedna od naših najvažnijih kulturno-turističkih destinacija.

Popis kulturno-povijesnih spomenika i pokretne spomeničke građe u muzejima, crkvama i samostanima iznimno je velik, a vrijednosno poseban i u hrvatskim relacijama. Slično je i s nabrojanjem književne, glazbene i likovne produkcije, odnosno evidencijom umjetnički i autorski profiliranih stvaralaca s različitih područja kulturnog i umjetničkog djelovanja.

Uz najvažniji arhitektonski spomenik – utvrdu Stari grad – tu su i gradske kule iz 16. stoljeća, a iz razdoblja prije barokne obnove i izgradnje nakon velikog požara 1776. godine, župna crkva Sv. Nikole, franjevačka crkva Sv. Ivana Krstitelja i samostan s četverokutnim dvorištem, većim dijelom izgrađen 1678. godine, isusovačka crkva Uznesenja Marijina, danas katedrala, kapucinska crkva S. Trojstva, uršulinska crkva Porođenja Isusova te crkva S. Florijana. Sve ove crkve, zajedno sa sinagogom (iz 1861. godine) i pravoslavnom crkvom, opremljene su bogatim inventarom, oltarima, slikama, freskama, štukaturama, sa skulpturama na portalima i unutar objekata, korskim sjedalima i klupama. Krase ih vitki i razvedeni zvonici koji dominiraju na vedutama Varaždina.

U samostanima su, kao dokazi učenosti i prosvjetne djelatnosti, bogate biblioteke, nerijetko s inkunabulnim primjercima.

Najveći broj palača, kurija, javnih i privatnih građevina sagrađen je u 18 stoljeću, prije požara, a na nekim objektima su i tragovi iz gotičkog i renesansnog razdoblja (na primjer, Kuća Trstenjak ili u dvorištu kuće Mrazović, uz glavni gradski trg, gdje je renesansna galerija s lukovima na toskanskim stupovima).

Gradska vijećnica dijelom je iz romaničkog razdoblja, s vremenom je dograđivana, a nakon potresa dovršeno je kasnobarokno-klasicističko pročelje, s istaknutim tornjem u sredini.

Od palača možda je najljepša palača Sermage (17/18. st.), ali i palača Varaždinske Županije sa slikovitim portalom ili palača Zakmardi (građena kao isusovačko sjemenište) ili palača Drašković na glavnome trgu ili rokoko palača obitelji Erdody ili možda Patačićeva dvokatnica s erkerom, također i s raskošnim portalom u rokoko stilu. Unutar gradskih zidina ili izvan njih postoji još čitav niz palača i kurija: Herzer, Keglević, Patačić-Puttar, vila Muller-Bedeković i druge, a od kasnijih građevina dominantna je zgrada varaždinskog kazališta te niz secesijskih vila.

Znamenito je i varaždinsko gradsko groblje, uređeno kao vrhunski izraz parkovne arhitekture, s nizom umjetnički vrijednih grobnica i nadgrobni spomenika.

Najvažnija varaždinska kulturna institucija je Gradski muzej, osnovan 1925. godine, koji unutar svojih izložbenih prostora (Stari grad, Palača Herzer, Palača Sermage, Kula na zapadnom ulazu) čuva ili prezentira veliku kulturno-povijesnu, likovnu i entomološku građu. U gradu je i nekoliko privatnih galerija (Zlati anđel, Kovačić-Macolić, Muzej anđela) koje već godinama nadopunjuju bogatu izlagačko-galerijsku djelatnost Muzeja.

Druga važna institucija je HNK, koje djeluje u zgradi podignutoj 1872. godine. U 150 godina postojanja kazalište je djelovalo u različitim uvjetima i s različitim rezultatima, ostvarujući u pojedinim razdobljima vrhunske rezultate kazališnih izvedbi, s nizom velikih predstava, antologijskih režija i cjelovitih programa i ciklusa.

Slični je primjer i sa Glazbenom školom (s djelovanjem od 1828. godine), koja je iznjedrila glazbene izvođače i pjevačke velikane koji su ostvarili karijere u domaćim i najvećim inozemnim glazbenim dvoranama i opernim kućama ili na najvažnijoj našoj manifestaciji glazbenoga baroka, Varaždinskim baroknim večerima (Ivan Padovac, Stanko Horvat, Vladimir Kranjčević, muzikologinja Zdenka Weber, Ruža Pospiš-Baldani i drugi).

U kulturi ovoga grada veliko mjesto ima i Gradska knjižnica, sa začecima još u bogatim samostanskim knjižnicama ili s neposrednim prethodnicima u pučkim knjižnicama i javnim čitaonicama (Ilirska čitaonica, 1838.), a s institucionalnim djelovanjem od 1947. godine.

Dakako, u gradu su pisali ili pišu (ili su bili vezani uz Varaždin) brojni pjesnici i književnici, mnogi od njih važni za povijest hrvatske književnosti, od Vatroslava Jagića do Šicela, od Vodnika do Fišera, od Milkovića do Peričića. Ovdje nikako ne smijemo zaboraviti one koji su kroz pisanu riječ prenašali svoje znanstveno-istraživačke rezultate na polju kulture i umjetnosti, od Kukuljevića Sakcinskog, Gjura Szaba, Anđele Horvat, Krešimira Filića, Ivy Lentić-Kugli, Rudolfa Horvata i Mire Ilijanić do sasvim recentnih doprinosa niza domicilnih muzejskih i arhivskih stručnjaka i povjesničara okupljenih oko varaždinskog Razreda HAZU.

Konačno, kulturna slika ovoga grada ne bi bila potpuna bez doprinosa njegovih umjetnika, kako onih koji su stvarali u prošlosti tako i suvremenih slikara, kipara, grafičara, fotografa i dizajnera. Nezaobilazna su u tom smislu imena Ive Režeka, Pavla Vojkovića i Miljenka Stančića ili čitava plejada autora koji su još uvijek u stvaralačkoj snazi (od Gašparića-Gape do Sačića, od Opačića do Meseka, od Toplaka do Butkovića, od Gordane Kovačić do Macolića) ili se tek pojavljuju na umjetničkoj sceni.

Kada se jednom realiziraju i stalne galerijske zbirke privatnih kolekcionara umjetnosti (od zbirke Malogorski do jedne od najvrjednijih privatnih zbirki u Hrvatskoj – Zbirke Vugrinec) Varaždin će doista pružiti mogućnost konzumiranja niza kulturno-povijesnih i umjetničkih sadržaja i tako dodatno ojačati svoj veliki kulturno-turistički potencijal.

3. JAVNI PROSTOR URBANE SREDINE

3.1. Definicija i percepcija javnog prostora

Grad postoji kao materijalna, ekonomska, proizvodna i radna cjelina, ali i kao društveni organizam, zajednica ljudi koja ima i odvojene i zajedničke vrijednosti te socijalne, kulturne, duhovne, psihološke i druge navike i potrebe. Veliki dio tih potreba stanovnici grada organiziraju, realiziraju i prakticiraju u tzv. javnim prostorima, dakle, na mjestima koja su dostupna svima, koja su zajednička svojim i na kojima se u najvećoj mjeri iskazuju elementi i vrijednosti urbane društvenosti. Stoga se u tim prostorima vrlo lako uočavaju i manifestiraju društveni konflikti, a oni postoje i kao mjesta iskazivanja otpora prema privatizaciji i komercijalizaciji zajedničkih vrijednosti jednoga društva te kao simbolička mjesta manifestiranja samog pojma javnosti, dakle, kao mjesta nužnih političkih iskaza.

Pitanje karaktera, statusa, izgleda i svrhe javnoga prostora se iz područja samorazumljivosti najčešće izuzima u (mnogobrojnim) slučajevima njihove uzurpacije, prisvajanja i privatizacije. Nažalost, tek tada građanin shvati i osjeti da je nešto što izvorno pripada i njemu i svima drugima narušeno, otuđeno, degradirano, posvojeno i da simbolička identifikacija s gradom počinje pucati, a njegov utjecaj na promjenu labaviti. Stoga taj odnos postaje ne samo pitanje individualne frustracije nego i bitno političko pitanje omogućavanja „prava na grad“. Zašto političko? Zato jer se odnosi moći koji su upisani u javni prostor – a koji dovode do njegove privatizacije i degradacije – mogu razriješiti tek politički iniciranim i demokratski donesenim regulatornim mjerama.

Presudno pitanje glasa javnosti istovremeno znači i osnaživanje specifičnog lokalnog identiteta, stvaranja osjećaja zajedništva i povećanje individualne odgovornosti za izgled javnih prostora. Bez obzira na sudionike u kreiranju i reguliranju statusa i karaktera javnih prostora (od pojedinaca do gradske uprave, od institucija do organizacija civilnog društva, od laika do stručnjaka) bitno je uspostaviti mehanizme da svi oni imaju mogućnost i potrebu da o zajedničkom prostoru – o svome gradu – zajedno i javno odlučuju.

Da nema regulacije svaki bi javni prostor bio napučen, pa i kontaminiran privremenim ili trajnim objektima i sadržajima. No i pokraj svih mjera komunalne politike u prostoru spominjane se strukture moći lako infiltriraju, ako ne postoje institucije demokratskog odlučivanja i kontrole. Posebno je to važno za područja koja se smatraju „višim“, specifičnim,

nužnim, samorazumljivim područjima, kao što su skulpture, biste, spomenici, spomenobilježja fiksnog karaktera, ali i umjetničke intervencije, statični plastični objekti, kinetičke i svjetlosne instalacije, performativne akcije i slični oblici suvremenih umjetničkih postupaka. U širem smislu u to spada i područje dizajna mobilijara (klupa, stolica, dječjih igrališta), oblikovanje različitih ograda, pozornica, oglasnih stupova, reklamnih panoa, telekomunikacijskih objekata, elemenata vizualnih komunikacija i signalizacija (u prostoru ili na tlu), privremenih objekata za dječje igre, šatori, klizališta, pa i hortikultura u najširem smislu, od cvjetnih rondela i visećih cvjetnjaka do parkovnih zona.

Javni prostori suvremenog grada nisu trajno zaštićeni niti nužno uređeni prostori. Ekonomska ekspanzija, komercijalizacija, individualizam, uzurpacije vlasti, autoritarne tendencije i bezgranično iskorištavanje svih resursa koje suvremeni neoliberalni kapitalizam primjenjuje, troše vrijednosti društvenosti, pa i nekih koji se tiču zajedničkih prostora. Trgovi, ulice, prolazi, pješačke staze, parkovi, sportski tereni i prigradske šume nerijetko se prepuštaju privatnim investitorima i interesima kapitala: oduzimanje zajedničkih prostora i rentanje „naših prostora“ opravdava se višim interesima razvoja, a i pragmatičnim zahtjevima proračuna. Novac dobiven od prodaje ili iznajmljivanja prostora vraća se – tako se tvrdi – ponovno zajednici i njezinim potrebama! Nezgodna je samo u tome da o „najmu“ odlučuje politika, odnosno gradska vlast, najčešće uz suspenziju istinskog demokratskog nadzora ili stvaranjem surogatnih mehanizama društvenog odlučivanja. Da bi se sve to izbjeglo Grad Varaždin i priprema izradu smjernica za transparentno odlučivanje o kvaliteti intervencija u javni prostor grada i za reguliranje onih zakonski „nepokrivenih“ dijelova u prostoru. Jer, ako se i pored postojanja administrativnih normi i široke regulatorne mreže (prostorni planovi, interni propisi, zakoni o zaštiti kulturne baštine, zaštiti okoliša, itd.) u prostoru suvremenog grada zbivaju uzurpacije i degradacije urbanih zona kakva je tek sudbina onih dijelova prostora i posljedica onih prostornih intervencija koji nisu normirani nikakvim pravilnicima ili odlukama stručne i demokratske javnosti. Osim toga, pored oblikovanih ili poluoblikovanih javnih prostora postoje i zone koje možemo zvati javnim prazninama: kakva je tek odgovornost prema tim neartikuliranim, pustim, sivim zonama i rupturama u tkivu grada, čije oblikovanje može biti presudni činilac ili generator ukupne promjene u gradu.

3.2. Javni prostor u urbanoj sredini i njegov sociološki i antropološki značaj

U teoriji javnoga prostora često se koriste dva pojma preuzeta iz urbane antropologije: društvena proizvodnja i društvena konstrukcija. Kako je prvi pojam određen odnosima političke i ekonomske moći u određivanju arhitektonske i urbanističke prakse, a drugi shvaćanjem simboličkih elemenata toga prostora i društvenih fenomena koje takav prostor producira to je razumljivo kako je njihova interakcija važna u realizaciji već spomenutog „prava na grad“. Doista, ako su deregulacije, privatizacije i komercijalizacije javnih prostora „pojeli“ to pravo, odnosno usmjerili interes prema iskorištavanju svih preostalih zajedničkih resursa onda je nužno postaviti pitanje o sadašnjosti i budućnosti takva grada. Naime, neće li gradovi, podvrgnuvši se diktatu političke i ekonomske moći, izgubiti građane i kao individue i kao kolektiv, prepustivši ih, kao objekte, pukoj spektakularizaciji događaja u rasprodanim javnim prostorima.

Mjesta gdje se građani najpotpunije identificiraju sa svojim gradom su zajednički prostori trgova, parkova, pješačkih ulica, staza i igrališta. Ta mjesta urbanog zajedništva mjesta su susreta, komunikacije, igre i zabave i drugih oblika društvenosti. Zato ta mjesta postaju i simbolički prostori zajednice, dostupni svima, u svako vrijeme, tek uz nevidljive mjere sigurnosne kontrole. Sadržaji u njima mogu biti neorganizirani i spontani (šetnja, susreti, odmor, rekreacija) ili organizirani i dirigirani (manifestacije, festivali, prezentacije, protesti), objekti stalni (ograde, skulpture, kiosci, nadstrešnice) ili privremeni i povremeni (umjetničke instalacije, bine, performerski alati, tehnika), a događaji šireni ili pod restriktivnim odlukama. Mada podvrgnuti različitim oblicima komercijalizacije (terase kafića, štandovi, pozornice, itd.) ta su mjesta još uvijek otvorena za sve i načelno egalitarna. Kao što mnogi teoretičari zapažaju, otvorenost i dostupnost takvih prostora još uvijek pruža nadu u (idealističku?) sliku demokratskog društva u kome će se uspostaviti skladan odnos između individue i zajednice, baziran na konsenzusu, jednakosti, pluralnosti i sudioništvu.

Bez obzira na utopističku narav toga stava valja ipak pokušati iznova graditi zajedničke prostore, prije svega kao mjesta susreta i simboličke identifikacije zajednice. U stvarnosti, dakle, znamo kako je: oni koji danas zaposedaju zajedničke prostore mogu biti indiferentni spram sjećanja na kolektivitet koji su ti prostori nekada simbolizirali, ali ne mogu – pa makar samo sjedeći na terasama kafića, koji su okupirali nekadašnje zajedničke prostore – zatomiti

onu duboko unutarnju potrebu za susretom, za društvenošću kao temeljnom ljudskom osobinom.

Nekada je, u pred televizijsko doba, postojala institucija zvana – korzo. Idem u grad – značilo je ići u centar, tamo gdje je korzo, ondje gdje se hoda, susreće, razgovara. Danas su druga mjesta susreta (trgovački centri, zabavni i rock-koncerti), ali je u memoriji još uvijek ostala praksa da se pojam grada poistovjeti s javnim prostorima u centru. Tu činjenicu koriste i organizatori suvremenih festivalskih i drugih oblika spektakularizacije u prostoru grada. Mada su inicirani turističko-komercijalnim razlozima i željom da se prema van promoviraju vrijednosti povijesne ili kulturne tradicije i na taj način brendiraju grad nesumnjivo nose i „interni“ potencijal: afirmaciju zajedničkih prostora kao mjesta dodira, susreta i dijaloga, pa samim time i mjesta širih identitetskih potencijala.

U Varaždinu najveću „regenerativnu“ vrijednost u tom smislu ima Špancirfest, čiji naziv direktno upućuje na glavni motiv i sadržaj manifestacije: biti Festivalom uličnih šetača znači afirmirati vrijednosti ulice, trgova i javnih prostora u smjeru „festivala dobrih emocija“.

Kako je Špancirfest festival izvedbenih umjetnosti, mjesto privremenih objekata, instalacija i prostornih konstrukcija razložno je pitanje kako ti elementi utječu na kvalitetu prostora, odnosno kako oblikuju njegovo značenje. To je pak povezano i s pitanjem: kako objekti u prostoru, skulpture, spomenici i druge statične forme mogu biti ne samo memorijalni, ukrasni ili edukativni znakovi nego i generatori socijalnih odnosa.

3.3. Značaj umjetnosti u javnom prostoru urbane sredine

Na pitanje: koji je zadatak umjetnosti u javnom prostoru? – odgovor je u strogoj zavisnosti od vremena kada se postavlja, od toga tko ga postavlja i tko na njega odgovara. Odgovor može ići prema potvrdi opravdanosti upita, ali i prema zaključku o besmislenosti pitanja, odgovor se može prikriti neodređenim definicijama koje operiraju pojmovima umjetničkog ukusa, ali mogu biti i prilog u obrani utilitarnosti umjetnosti u javnome prostoru. No, čak i kada je umjetnost u javnom prostoru naoko „neutralna“ ona ipak uvijek, na ovaj ili onaj način, upisuje u prostor neko ideološko, estetsko ili društveno značenje. Ako se reprezentacijskom funkcijom umjetničkog djela politička i kulturna elita nekada služila za konstrukciju nacionalnog i kulturnog identiteta jesmo li danas, kroz dominantno formalno apstraktni plastični znak, dovedeni do stanja bez značenja, odnosno do neutralnog znaka koji je eventualno tek ukras u prostoru?

S druge strane, tko su arbitri koji mogu meritorno odgovoriti na prvotno pitanje, a još više tko su oni koji mogu ocijeniti koji je znak u prostoru estetski, urbanistički, tehnološki, psihološki ili komunikacijski „pravi“? Da li je to samo struka, da li su to građani-korisnici, da li su to financijeri-gradovi, privatnici, korporacije, da li bilo koja društvena grupacija (branitelji, političari) može imati diktat u donošenju odluke? Konačno, kakva je vrsta dogovora nužna, je li to zbir različitih želja ili konsenzus u kome, nerijetko, svi ponešto i gube, ali itekako i dobivaju?

Danas je uvriježeno mišljenje da je umjetnosti u javnim prostorima malo. Misli se, dakako, na različite forme umjetničkih intervencija u prostoru, pri čemu je prva pomisao spomenik ili spomen-obilježje, a tek onda slobodna skulptura, objekt, instalacija ili neki sličan, na primjer – luminokinetički objekt. Od spomeničkih rješenja, pak, u najvećem broju su oni posvećeni događajima ili ličnostima iz Domovinskog rata ili prvome hrvatskom predsjedniku, gdje usprkos nekim solidnim rješenjima i institucionalnoj brizi (Ministarstvo branitelja) u cjelini još uvijek prevladava tradicionalni spomenički koncept (podjednako figurativan i apstraktan) ili bistomanija, nerijetko s osjećajem da je politički prestiž i „ispunjenje obaveze“ u obliku činovničke revnosti arhiviranja sjećanja važnije od istinskog komemorativnog odnosa.

Nažalost, doista je malo integralnog pristupa umjetnosti u prostoru, dakle, situacije u kojoj je urbani javni prostor shvaćen kao cjelovito kulturno dobro. To znači: prostor u kome su

arhitektura, okoliš, prometnice i umjetnost usuglašene, u kome čovjek (pješač, biciklist, vozač, putnik) nalazi zadovoljstvo, smiraj, uzbuđenje ili estetski doživljaj, uz osjećaj da mu ništa nije nametnuto, kalkulirano ili rutinirano. Bez obzira da li je pri tome riječ o kiparskoj ili slikarskoj (murali) intervenciji ili o umjetničkom djelu koje je više konceptualne prirode i ne traži materijalizaciju niti koristi direktni ili simbolički govor dobro je ono rješenje koje je u dosluhu s vremenom i s prostorom, koje govori jezikom suvremenosti, ne uzurpira ambijent i u dijalogu je s promatračem, sudionikom prostora.

Ukratko: namjera je ovoga prijedloga da kroz faze istraživanja, animiranja i normiranja stvori realne pretpostavke za unapređenje onoga segmenta čovjekove životne sredine koja pripada javnoj sferi.

3.4. Kulturni razvoj u lokalnoj zajednici

Danas je u mnogim sredinama prepoznata važnost lokalnog kulturnog razvoja, posebno s obzirom na globalizacijske procese koji često donose unifikaciju i standardizaciju. Lokalna kulturna politika odgovor je na te tendencije i traženje specifičnosti, ne samo s obzirom na identitetska pitanja nego i s obzirom na postizanje održivosti. Jedan od elemenata te održivosti je i pitanje demokratizacije kulture i razvoja kulturne demokracije, gdje dostupnost, sukreiranje i planiranje kulture postaje i prvorazredno političko pitanje. U svim područjima kulture (kulturna baština, umjetnost, kulturne industrije) nastoji se ostvariti njezina šira, razvojna uloga, a unutar nje i pristupačnost kulture, odnosno pravo članova neke zajednice da kreiraju, sukreiraju ili konzumiraju kulturu u svim njezinim pojavnostima.

Kako je javni prostor grada najizloženije mjesto i potencijalno središte urbane identifikacije, različite manifestacije kulture u njoj imaju i najveći društveni potencijal. Budući da je u našim Smjernicama riječ o umjetničkim i kulturnim sadržajima u javnome prostoru ovdje će naglasak biti na specifičnostima koji se pojavljuju u toj domeni ljudske djelatnosti.

Pri tome, jasno je da umjetnost u gradu postoji odavno, od početka urbanih društava, ali je – kao što kaže naš istaknuti povjesničar umjetnosti i urbanolog Milan Prelog – poseban položaj umjetnosti u gradu, njen smještaj na visoka podnožja spomenika ili u zatvorene muzeje i galerije, krajnji izraz povijesnih procesa. Stoga se treba polaziti od, danas posve izmijenjene, paradigme po kojoj se pažnja s objekta u prostoru (skulptura, instalacija, spomenik) pomiče prema prihvaćanju cjelokupnog prostora kao „spomenika“. Takav koncept računa s nizom znakova u tome prostoru, od kojih ni jedan ne mora imati karakter i status kiparskog rada. Dekonstrukcija javne skulpture kao komemorativnog znaka ili, uopće, razvlaštenje kipa od konotativnih i memorijalnih svojstava, simboličkog nositelja neke povijesne memorije dovodi do toga da neki plastični objekt u prostoru manje slavi ili memorira povijesnu činjenicu (događaj, ličnost), a više stvara ambijent ljepote, socijalizacije, igre i interakcije. Time nestaje potreba i za čvrstim definicijama i fiksnim dihotomijama forma-proces, trajno-privremeno, tradicionalno-moderno.

Budući da je spomenik ili umjetnost u javnom prostoru forma društvenog pamćenja, riječ je uvijek i o mehanizmu obrane aktualnih društvenih vrijednosti. Kako su spomenici simboli određenog poretka, u povijesti se često događa da se promjenom društvenog poretka ruše i

njegovi simboli: spomenici i kipovi. Izbjegavati tu praksu može samo slobodno, demokratsko društvo, a pomoći u tome mogu i rečeni procesi „desakralizacije“ spomenika, odnosno praksa radikalnog odmaka od duha komemorativne reprezentacije, kakve ti spomenici proizvode.

Stoga se u prijedlogu koji razrađujemo radije opredjeljujemo za terminološku i sadržajnu formulaciju „Likovna, oblikovna i prostorno-plastična rješenja u javnom prostoru“, izbjegavajući ambicioznije ideje, poput vagnerijanskog Gesamkunstwerka (totalnog umjetničkog djela), jer su u sistem današnje najviše tehnološke prakse već ugrađeni elementi totaliteta.

4. SPOMENICI I SPOMEN OBILJEŽJA GRADA VARAŽDINA

4.1. Definicija spomenika i spomen obilježja

U Republici Hrvatskoj, za razliku od nekih drugih zemalja, ne postoji Zakon o spomenicima i spomen-obilježjima, dakle, ne postoji ni zakonska definicija o tome što je spomenik i spomen-obilježje. Inicijative za njegovu izradu krenule su još 2001. godine, no ostalo se samo na nacrtu zakona. Daljnje radnje oko eventualne izrade zatim je preuzelo Ministarstvo branitelja, koje je izradilo više dokumenata za reguliranje te problematike, između ostalog i Prijedlog zakona, ali i kriterije za spomenička rješenja, koja su donijela ipak neki red u prostoru i iznjedrila nekoliko dobrih spomeničkih i plastičnih rješenja.

S obzirom na važnost ovoga problema, ne samo na razini pravne regulative i u praktično-izvedbenom smislu nego već i na teorijskoj razini, pa i u terminološkim nejasnoćama, bilo je više stručnih skupova koji su, iz rakursa različitih strukovnih područja, pokušali donijeti određene zaključke u stvaranju novoga zakonodavnog okvira za spomenike i umjetnost u javnom prostoru. Na primjer, to je područje obuhvaćeno na stručnom skupu povjesničara održano na Kliofestu 2021. godine, pod naslovom: Povijest u javnom prostoru: Markiranje prostora – spomenici i spomen-obilježja kao i u raspravama na trodnevnom simpoziju Problem spomenika: spomenik danas, koji je održan u Klanjcu 2013. godine. Potonji skup formulirao je i zaključke koji su navodili razloge za donošenje zakonskoga okvira kojim bi se regulirale „procedure podizanja javnih spomenika/javne skulpture, obveze i zadaci sudionika tih procedura, kao i uloga tijela države, regionalne i lokalne uprave u njihovom očuvanju i u javnome korištenju“.

U osnovi, nije nužno riječ o izradi posebnog zakona koliko o čvršćoj regulaciji, utjecaju struke, važnosti javnog djelovanja i transparentnosti postupka. Posebno je važno i ukazivanje na promjenu sadržaja i karaktera suvremenog spomenika, koje ne moraju biti forme statične reprezentacije povijesnih ličnosti ili događaja, ali trebaju se voditi pažnjom prema zatečenom urbanom ili prirodnom prostoru.

Većina suvremenih zakona o spomenicima i umjetnosti u javnom prostoru koje postoje u europskim državama s toga širi pojam i izvan tradicionalnog umjetničkog predmeta ili objekta kipa, spomen-ploče, biste, skulpture ili kiparske grupe na prostorno-kiparske, arhitektonske, utilitarne i hortikulturene objekte, ali i na minimalističke i konceptualne zahvate u prostoru.

4.2. Spomeničko nasljeđe urbane cjeline

Pilovi ili svetački kipovi na stupovima jedan su od osobitih formi javne plastike prisutne još od antike, razvijene u srednjem vijeku, ali posebno prakticirane u vrijeme katoličke obnove. Postavljeni kao dokazi pobožnosti i u zavjetne svrhe oni su u 17. i 18. stoljeću, ali i kasnije, bili posebno karakteristični za Varaždin, kao grad sa velikom koncentracijom pilova, kako unutar gradskih zidina tako još više na ulaznim pravcima prema središtu grada. Prema jednoj kanonskoj vizitaciji iz 1808. godine u Varaždinu je bilo 19 kamenih svetačkih kipova, od kojih je do danas sačuvano deset. Pet ih je u Gradskom muzeju i na nekim crkvama, a pet ih je još vidljivo na gradskim ulicama i trgovima (Ivan Nepomuk pred Starim gradom, na Vidovskom trgu ispred kapele, na spoju Vrazove i Hallerove, u Optujskoj ulici i jedan na putu prema Biškupcu).

Od spomenika postavljenih prije sredine 20.stoljeća su spomenik jezikoslovcu Vatroslavu Jagiću, izrađen prema modelu Jakova Weissa, a postavljen u gradskom parku 1938. godine, kao i rad Mile Wood o osnivaču parka, zatim Meštrovićev spomenik Grgura Ninskog, postavljen 1931. godine na Franjevačkom trgu na mjestu tzv. Ratnog spomenika iz 1915. godine, a u dvorištu palače Varaždinske županije sačuvana je bista carice Elizabete.

Ispred Vile Bedeković postavljen je šezdesetih godina dvadesetog stoljeća Spomenik palom borcu, djelo Radovana Trstenjaka koji je originalno bio postavljen u sklopu memorijalnog kompleksa na varaždinskom groblju, a spomenički karakter ima i meteorološki stup na ulazu u park iz Ulice A. Stepinca.

4.3. Recentni primjeri spomenika i spomen-obilježja Grada Varaždina i dosadašnja praksa

U Varaždin postoji dvadesetak spomeničkih, skulptorskih, plastičnih ili likovno srodnih rješenja u javnome prostoru. Bez namjere klasifikacije, nabrojimo: Spomenik Puma, u čast 7. gardijske brigade, rad Krešimira Roda, skulptura K19, autora Zlatka Kopljara, posvećen žrtvama Holokausta, a postavljen 2020. godine u gradskom parku ispred sinagoge, spomenik Nikoli Tesli, monumentalni rad Nikole Vudraga, postavljena ispred Tehnološkog parka 2021. godine, također dva rada ovoga autora postavljena u parkovne zone (skupina metalnih objekata Dijamanti, ispred gradske kule te Jelen, u gradskom parku) i rad Violina na Kapucinskom trgu. Tu su također dva rada Lupina, jedan na Kapucinskom trgu, a jedan u Parku mladih. Na zidu Bakačeve ulice posljednjih godina postavljeno je nekoliko zidnih instalacija, a varaždinski umjetnik Ivan Mesek realizirao je i par plastično-konceptualnih radova u zoni gradske jezgre (Krinoline ljubavi, Kraljevski stolac, Spomen-obilježje Gospodin Nitko). U gradskoj jezgri su još i spomen bista Ive Režeka u „njegovoj“ ulici te Oblutci, rad S. Piperčića i Ptice, rad J. Mihinjače, kao i Cvijet na Dravskoj špici, a karakter javne plastike na neki način imaju u suvremeni cimeri (jedan je rad Zvonka Lončarića) ili skulpture anđela u sklopu projekta Željka Prsteca ili tri umjetnički oblikovane klupe različitih autora. Možda bi se u tu kategoriju mogle postaviti i hodne ploče posvećene gradovima prijateljima ili poznatim osobama na Trgu kralja Tomislava ili u Uskoj ulici. Najbolje spomeničko rješenje po mnogima je Spomen-obilježje za 37 poginulih i nestalih policajaca PU Varaždin, čiji su autori J. Fabijanec, D. Kolonić i N. Fabijanić.

Dosadašnja praksa iniciranja i podizanja javnih plastičnih i drugih rješenja u prostoru grada nije imala i nema zajednički nazivnik i usprkos postojanju nužnih komunalnih pravilnika često je bila posljedica privatnih inicijativa, nereguliranih metoda i heterogenih interesa. Makar se takvo osjetljivo pitanje ne može riješiti jednim aktom nužno je potrebno donijeti smjernice koje će uvesti više reda, afirmirati kvalitetu i spriječiti nametanje interesa koji su suprotni interesima građana i stručne javnosti.

5. UREĐENJE, OBLIKOVANJE I OPREMANJE JAVNOG PROSTORA

5.1. Participacija zajednica u stvaranju (javnog) mjesta

Javni prostor nekog grada dostupan je svim građanima; on je sastavni dio svakodnevnog života čovjeka koji taj prostor koristi na različite načine različitim intenzitetima.

I kultura i javni prostor (u urbanističkom/geografskom smislu, a onda i šire) kategorije su tradicionalno „pod kontrolom“ stručnjaka i jedinice lokalne uprave (u najvećoj mjeri urbani prostor) – oni određuju prirodu i razvoj svakog od tih kategorija, a, nažalost, često je percepcija među stanovništvom da je dužnost upravo tih dionika i njegovo održavanje, iz čega vjerojatno proizlazi iz vrlo pasivan stav građana prema javnom prostoru ili neshvaćanje da im pripada.

Participacija u javnom prostoru pretpostavlja sudjelovanje građana o odlučivanju o onome što se u njemu događa, od urbanističkog planiranja do uređenja.¹

Za participativne projekte koji nužno znače uključivanje lokalne zajednice (po različitim geografskim i demografskim obilježjima: stanovnici cijeloga grada, stanovnici kvarta ili područja, zgrade ili ulice; djeca, odrasli, nacionalne manjine, imigranti i dr.) važno je odrediti njihov krajnji cilj. Postoji li participacija radi participacije ili je participacija sastavni dio nekog drugog cilja.

Ako se participacija promatra kao način kulturne i društvene kohezije i inkluzije, potrebno je uzeti u obzir pristup „stvaranja mjesta“ ili „razvoja mjesta“ (engl. *placemaking*)² koji se razvija u posljednjih dvadesetak godina kao važan dio urbanih studija. *Placemaking* se smatra paradigmatiskom pomakom u urbanom planiranju, uređenju i odlučivanju jer podrazumijeva participaciju zajednice, a može se definirati kao namjeravano uređenje javnog okoliša kojim se pospješuje društvena interakcija i kvaliteta života njegove zajednice. Osnovna razlika između *placemaking-a* odnosno „stvaranja / razvoja mjesta“ i drugih praksi povezanih s izgrađenim okruženjem jest da je to „pristup i skup alata kojim se zajednica postavlja u središte

---

¹ Ognjen Čaldarović, Jana Šarinić. 2017. *Suvremeni grad : javni prostori i kultura življenja : primjer Zagreba*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo

² Patricia E Rubertone *Archaeologies of Placemaking_ Monuments, Memories and Engagement in Native North America-Left Coast Press (2010)*, Victoria Derr; Louise Chawla; Mara Mintzer 2018 *Placemaking with Children and Youth: Participatory Practices for Planning Sustainable Communities*, New Village Press; Cara Courage_ Anita McKeown 2019. *Creative Placemaking_ Research, Theory and Practice-Routledge*; Cara Courage, Tom Borrup, Maria Rosario Jackson, Kylie Legge, Anita McKeown, Louise Platt, Jason Schupbach. 2021. *The Routledge Handbook of Placemaking*.

odlučivanja o tome kako će njezino mjesto izgledati i funkcionirati“ [...] To je pomak u shvaćanju planiranja i uređenja prostora od primarnog fokusa na građevine i makro-urbane forme prema fokusu na javni prostor i ljudsku aktivnost u njemu – što se događa u tim prostorima, zašto, kako, s kime, od strane koga i zašto ne.³

Placemaking se ne tiče nužno samo umjetničkog uređenja /oblikovanja prostora već obuhvaća i baštinski aspekt, ali i širi društveni. No, isto kao i u kulturnom polju u kojem se danas kod nas sve više govori o participaciji, i u pristupu *placemaking* postoje rasprave o tome na koji način se participacija ostvaruje.

Na tragu pristupa *placemaking*, a pridržavajući se okvira postavljene točke Smjernica o participaciji i modelima participacije, dati ćemo kratak pregled korištenja i značenja pojma participacije u kontekstu paradigmi kulturnih politika kao važne podloge za strateško promišljanje o upravljanju javnim prostorom.

Participacija u kulturi se svima jamči Deklaracijom o ljudskim pravima od 1949. godine. Godine 1972. UNESCO je prepoznao kulturu kao važnu funkciju u životu zajednice, a u svojem izvještaju iz 1995 pod naslovom „Our Creative Diversity“ (Naša kreativna raznolikost) ističe kako je participacija ne samo stručnjaka i umjetnika nego i zajednice važna u polju kreativnog izražavanja i kulturne baštine kako bi se dokinule razlike između visoke i popularne umjetnosti/kulture i između stručnog i amaterskog.⁴ Također, UNESCO-ova Svjetska komisija za kulturu i razvoj je godinu dana kasnije, 1996., istaknula potrebu mobilizacije volontera svih dobnih skupina u pitanjima očuvanja baštine u suradnji sa stručnjacima. Od početka ovoga stoljeća također je sve jače isticanje važnosti uključivanja zajednice u upravljanje i razvoj kulturne baštine poput Konvencije o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izričaja (UNESCO, 2005) u kojoj se prepoznaje ključna uloga civilnog društva i potreba poticanja njegove aktivne participacije.⁵ Jedan od najvažnijih dokumenata jest Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo ili takozvana Konvencija iz Fara donijeta 2005.

---

³ Cara Courage. 2021. Introduction. U: Cara Courage, Tom Borrup, Maria Rosario Jackson, Kylie Legge, Anita McKeown, Louise Platt, Jason Schupbach. The Routledge Handbook of Placemaking. str. 1 – 8; 2-3.

⁴ UNESCO, World Commission on Culture and Development, Our creative diversity: report of the World Commission on Culture and Development 1995, str. 92 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000101651>

⁵ UNESCO, 2005, 2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, <https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/passeport-convention2005-web2.pdf>, Članak 11, str. 21

godine kojom se prepoznaje da objekti i mjesta sami po sebi nisu važniji od zajednica koje se formiraju oko kulturnog dobra te kako načini uporabe tog dobra i značenja koja na temelju njega nastaju promiču šire razumijevanje baštine.⁶

Iako je svakom pojedincu zagantirana kao ljudsko pravo od 1949. godine, kulturna participacija /participacija u kulturi se dugo vremena smatrala sinonimom za pristup kulturnim institucijama ili kulturnoj potrošnji (posjećivanje kulturnih manifestacija, muzeja, čitanje knjiga...). Takvo tumačenje proizlazilo je (i još uvijek proizlazi) iz uvjerenja o civilizacijskoj snazi i učinku kulture. Cilj stvaranja kulturnijeg i demokratičnijeg društva je stoga dovelo do povećanja javnog financiranja kulturnog sektora kako bi se kulturna potrošnja omogućila većem broju ljudi.⁷ Osnovni zadaća ove politike, koja je tek kasnije postala poznata pod nazivom **kulturna demokratizacija**⁸ bila je diseminacija „visoke kulture“, publici koja joj nije imala pristup zbog brojnih barijera – geografskih, obrazovnih ili financijskih. Kako bi se to ostvarilo, jedan od osnovnih koraka bilo je smanjivanje ili ukidanje ekonomskih barijera **snižavanjem cijena ulaznica** i ulaganjem u infrastrukturu kojom će se diseminirati kultura, a čiju je izvrsnost procijenila i ocijenila struka. Time su se potezima nastojali ostvariti uvjeti kako bi se **izvrsnost pružila svima**.

Snažna kritika strategije demokratizacije koju je, primjerice u Francuskoj, provodilo Ministarstvo kulture i medija 1960ih godina pod vodstvom ministra Andrea Malreauxa, došla je uglavnom iz redova sociologa. Malreauxova kulturna politika je djelomično dokinula edukaciju koja se prije provodila u kulturnoj sferi, a zamijenila ju je praksa izlaganja velikog broja produkciji koja se tradicionalno smatrala kulturom, a uglavnom se sastojala od umjetničkih radova. Stav je bio da je razlog maloj kulturnoj aktivnosti činjenica što ljudi imaju mali pristup pa je rješenje problema bilo u diseminaciji umjetničkih djela, čak i reprodukcijama, širom Francuske. Karizmatična snaga umjetničkog djela je pri samoj izloženosti korisnika djelu trebala usaditi kulturni ukus i zadovoljiti kulturnu potrebu, što je bio stav temeljen na teoriji estetskog šoka za koji se vjerovalo da nadilazi sve društvene razlike.

---

⁶ FARO; Hrvatska je ratificirala konvenciju (Council of Europe. Chart of signatures and ratifications of Treaty 199. Dostupno na:

https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199/signatures?p_auth=dg2WfyCT

⁷ Hadley, Steven. 2021. *New Directions in Cultural Policy Research*. Cham: Palgrave Macmillan.

⁸ Laurent Martin. 2014. "The democratisation of culture in France in the nineteenth & twentieth centuries: an obsolete ambition?," *International Journal of Cultural Policy* 20 (4): 440–455.

Malreauxove kuće kulture (*maisons culturelles*) bile su infrastrukturno rješenje diseminacije izvrsne kulturne produkcije u sve dijelove Francuske.⁹

Sociolozi su takav pristup kritizirali oslanjajući se na empirijska istraživanja prvenstveno ono Pierra Bourdieua i Alaina Darbela iz 1966 godine – *Love of art* – koja je postala kanonsko djelo u sociološkom diskursu participacije u kulturi, i u kojoj su autori pokazali da kulturni ukus i navike proizlaze iz formalnog obrazovanja kao društveno povlaštenog stanja, odnosno naučenju sposobnosti iščitavanja kodova umjetnosti i da je stoga na mjestima kulturne produkcije potrebna edukativna komunikacija.

Edukacija pod paradigmom demokratizacije može, a najčešće i podrazumijeva prilagodbu sadržaja izvrsnih umjetničkih djela, što bi značilo da se posjetitelje poučava o kanonskim djelima koristeći se umjetničkim ili povijesno-umjetničkim konceptima prenijetima razumljivim jezikom. U stvaranju i oblikovanju takvih sadržaja **stručnjak ima odlučujuću ulogu**, a edukativan pristup odražava stav o autonomiji umjetnosti i njezinim univerzalnim vrijednostima. No, od kraja 20.st., a posebno tijekom 21. st. pod utjecajem sve većeg prihvaćanja instrumentalizacije umjetnosti, odnosno njezinog korištenja u društvene svrhe, sve je veća implementacija edukacije putem umjetnosti u življenom kontekstu zajednice, u svim oblicima obrazovanja (formalnom, neformalnom i informalnom).¹⁰

Kulturna demokracija kao proces koji se događa odozdo prema gore od kraja 1960-ih pruža alternativu sadržajima i događanjima koji se u to vrijeme organiziraju u kanonskim institucijama. Drukčiji pristup evidentan je i u smislu odnosa prema korisnicima/zajednicama. Kultura se ne smatra skupom predodređenih vrijednosti koje se diseminiraju u društvu nego i niz drugih praksi, a uključuje nematerijalnu baštinu, lokalne, amaterske kulturne prakse ili etnički specifične prakse, odnosno kulturnu raznolikost, i audio-vizualne medije (Bonet i Negrier 2018; Žuvela 2021). Osnovni pojmovi koje podrazumijeva ova paradigma su kulturni pluralizam i relativizam u sklopu čega svi oblici kulture na jednak način sudjeluju u

---

⁹ Na prostorima Hrvatske ustanove za kulturnu diseminaciju bili kulturni centri. Više u: Nikola Tomašegović, Krno Kardov. 2023. Kulturni centri i paradigme moderne kulturne politike u Hrvatskoj, *Sociologija i prostor* : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja, 61, 2 (227): 259 – 280.

¹⁰Vladimir Jurić. 2007. Školsko (formalno), neformalno i informalno obrazovanje, u: *Pedagogija: prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, Previšić V., Šoljan N. N., Hrvatić N. (ur.). Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo, str. 68-80

međusobnom dijalogu. Uloga države je da omogući potporu širokom spektru kulturnih praksi jer u kulturnoj demokraciji pojedinci i skupine definiraju kulturne aktivnosti i u njima sudjeluju prema vlastitim specifičnim interesima. Stoga je zadaća kulturne demokracije da “zadovolji društvene potrebe svih građana bez obzira na klasni i ekonomski status, rasu i etničko porijeklo, invaliditet, rod ili regiju, ili njihov estetski ukus”.¹¹

Danas se paradigma kulturne demokracije sve više promiče u kulturnom polju, a recentan primjer toga je donošenje povelje na međunarodnom simpoziju u Porto Santu u Portugalu 2021. godine. Povelja se obraća europskim tijelima koja donose kulturne politike, europskim institucijama na svim razinama kao i kulturnim i obrazovnim organizacijama i institucijama kako bi svi, uz europske građane, postali odgovorni za zajednički kulturni krajolik (Povelja iz Porto Santa, 2021, preambula).

U muzejskom kontekstu, odmicanje od demokratizacije kulture i muzeja kao edukatora javnosti o visokoj kulturi/ umjetnosti prema kulturnoj demokraciji ilustriraju eko muzeji i muzeji zajednica/susjedstva koji danas doživljavaju novi uzlet, kao ostavština razdoblja 1960-ih i 1970-ih godina, kada su i nastali. Eko muzeji i muzeji zajednice opirali su se tadašnjoj visokoj kulturi koju su definirali „muški bijelci visoke klase zapadnih zemalja“. Muzeji zajednice u SAD-u i Europi uglavnom su nastajali u imigrantskim kvartovima, no u Latinskoj Americi oni imaju širi društveni značaj jer se rađaju kao inicijative prevladavajuće populacije, a tako se i razvijaju i opstaju do danas. Od Okruglog stola u Santiago de Chileu 1972. godine do danas kada se razvija i teorija sociomuzeologije, naglašava se važnost zajednice za postojanje i rad muzeja, što dovodi i do ideje integralnog i integriranog muzeja.¹² Pojam *integralan* se odnosi na bavljenje svim onim aspektima koji omogućuju muzeju da bude blizak potrebama zajednice u kojoj djeluje, a *integriran* na aktivno i organsko djelovanje muzeja unutar šireg društvenog i kulturnog konteksta, kao jedne od karika u lancu, a ne više kao utvrde ili otoka.

U participativnim projektima u kojima središnje mjesto zauzima djelo suvremene umjetnosti potrebno je osvijestiti činjenicu da je umjetnost sredstvo poticanja društvenog angažmana,

---

¹¹ Hadley, Steven. 2021. *New Directions in Cultural Policy Research*. Cham: Palgrave Macmillan., str. 34.

¹² Leticia Pérez-Castellanos, *Revisiting Cultural Participation in Museums An Early Community Outreach Experience in Mexico City*, *Museum Worlds: Advances in Research* 11 (2023): 79–94

društvene inkluzije i boljeg urbanog življenja. Također je bitno prepoznati pomak prema participativnim oblicima umjetnosti koje adresiraju šire shvaćene zajednice, fokusiraju se na društvenu integraciju i funkcioniraju izvan tradicionalnih institucijskih okvira (kao što je umjetnost u zajednici).

5.2. Participacija kao doprinos i nova uloga muzeja

Kao dio istraživanja korisnika konzultacije sa zajednicama jedan su od ranijih koraka koje su muzeji učinili na putu prema kulturnoj demokraciji, no one se mogu voditi iz više razloga. Financijski razlozi su uglavnom vezani uz okretanje korisnicima zbog uvjeta postavljenih od strane financijera, marketinški su više usmjereni na izradu programa koji će povećati broj posjeta i/ili profila posjetitelja, a inkluzivni usmjereni prema saznavanju barijera koje se onda pokušavaju ukloniti. Zadnji, demokracijski razlozi su oni prema kojima je cilj muzeja podijeliti „vlasništvo“ nad svojim projektima s lokalnim zajednicama i angažirati ih u sve faze razvoja projekata.¹³ Kod ovakvih primjera glas se čuje „kroz“ sadržaj koji na temelju konzultacija stvaraju stručnjaci, no taj proces ne rezultira uvijek usvajanjem mišljenja zajednica¹⁴ pa je to tek simbolični oblik participacije.¹⁵

U umjetničkim muzejima primjer korisničkog doprinosa je Walker Art Center, muzej suvremene umjetnosti u Minneapolisu, u kojem su se provele online konzultacije s korisnicima o tome koje će predmete muzej uvrstiti na izložbu. Time se uspostavila nova dinamika odnosa korisnika i muzejskih stručnjaka, a participacijom odnosa stvorena je muzejska izložba.

Usljed naglašavanja važnosti participacije, sve učestalije se u institucijama organiziraju programi koji podrazumijevaju doprinos kustoskom konceptu korisničkim sadržajem ili radnjom. Takav sadržaj mogu tvoriti predmeti koje se prikupljaju za izlaganje na izložbi, mišljenja ili priče koje nadopunjuju postojeći sadržaj, digitalni prostori na kojima se mogu učitati osobne fotografije i slično.¹⁶ Dobar primjer doprinosa konceptu vezan za institucionaliziranu umjetničku baštinu je projekt Art on Tyneside u Galeriji Laing u Newcastleu kojim se željelo nadograditi stalni postav na način da su u interpretaciju djela uključeni građani te u postavu naglasiti povezanost umjetničkih djela s povezanošću za zavičaj

---

¹³ Canning, Ciara i Kirsten Holmes. 2006. "Community Consultation in Developing Museum Projects: A Case Study Using the Repertory Grid Technique." *Cultural Trends*, 15 (4): 275 –297

¹⁴ Smith, Laurajage i Kalliopi Fouseki. 2011. "The Role of Museums as 'Places of Social Justice': Community Consultation and the 1807 Bicentenary." U *Representing Enslavement and Abolition in Museums: Ambiguous Engagements*, ur. Laurajane Smith, Geoffrey Cubitt, Ross Wilson i Kalliopi Fouseki, 97-115. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

¹⁵ Sherry R. Arnstein . 1969. A Ladder Of Citizen Participation , *Journal of the American Institute of Planners* , 35 (4): 216 224

¹⁶ Simon, Nina. 2010. *Participatory Museum*. Santa Cruz: Museum 2.0.

i lokalnim identitetom.¹⁷ To je postignuto na način da su se djela interpretirala kroz prizmu ljudskih života jer, kako navode autori „Metodologije društvene povijesti – poput usmene povijesti – dodjeljuju ljudima obilježja eksperata prepoznavanjem i ojačanjem njihove uključenosti u povijesne događaje ili iskustva istih [...] sudionici se shvaćaju kao eksperti u temama svojeg života i shodno tome, to im daje osjećaj autoriteta nad vlastitom pričom“.¹⁸

Sličan pristup usmene povijesti je korišten i u kontekstu izrade umjetničkog djela u projektu *Skrojene budućnosti?* Tehničkog muzeja Nikola Tesla u Zagrebu u kojem su sudjelovali umjetnici odabrani da stvore djela participativne umjetnosti s (bivšim) radnicama u tekstilnoj industriji. Umjetnici su u razgovorima s radnicama te s njihovim većim ili manjima praktičnim doprinosom, stvarali umjetničke radove. No i umjetnička djela se ovdje mogu promatrati kao doprinos konceptualnom okviru projekta koji je postavila institucija. Zanimljivo je kod projekta naglasiti da sudionici u participativnim umjetničkim radovima, osim što tvore specifične geografske zajednice, pripadaju i zajednici specifične prakse (tekstilne radnice), što se danas sve više očituje kao potreba, posebno u muzejima i umjetničkim projektima koji se bave određenom društvenom tematikom.¹⁹ Jedan od historijskih primjera takvog pristupa u hrvatskom kontekstu jest *Izložba odbačenih predmeta po izboru radnika Čistoće* koju je koncipirala i zajedno s radnicama ostvarila umjetnica Vera Fischer 1978. godine.

Što se tiče participacije doprinosom umjetničkim projektima u javnom prostoru, recentan primjer je javni poziv vijećima gradskih kotara i mjesnih odbora Grada Splita za predlaganje stambenih i javnih građevina za oslikavanje murala u okviru akcije „Grad Split – mjesto ugodnog življenja“. Grad Split je u pozivu definirao tri opće teme: 1. povijesne osobe grada Splita; 2. tradicionalna, prirodna i kulturna obilježja grada Splita i 3. vizija Splita u budućnosti. Vijeće kotara predlaže građevinu s time da stanari ili vlasnici zgrade trebaju dati suglasnost vijeću gradskog kotara ili mjesnog odbora za oslikavanje murala. Nakon dostavljanja prijedloga stručno povjerenstvo će odabrati 5 lokacija na području grada, a zatim će Grad izabrati umjetnika ili umjetničku skupinu za oslikavanje murala.

---

¹⁷ Mason, Rhiannon, Christopher Whitehead i Helen Graham. 2013. “One Voice to Many Voices? Displaying Polyvocality in an Art Gallery.” U *Museums and Communities- Curators, Collections, and Collaboration*, ur. Viv Golding i Wayne Modest, 163-177. London et al: Bloomsbury.

¹⁸ Ibid, str. 173

¹⁹ Primo, Judite, 2019. “Os Desafios Contemporâneos na Investigação em Sociomuseologia.” *Cadernos De Sociomuseologia*, 58(14): 3-17.

Svi ovi projekti mogu se shvatiti kao prijelazni oblik između kulturne demokratizacije i demokracije – njihove zajedničke karakteristike su doprinos i dominantna uloga stručnjaka/umjetnika/institucije u iniciranju i koncipiranju projekta/umjetničkog djela s tim da je proces otvoren, tj., bez prethodno definiranog rezultata, a dio odgovornosti prenesen je na sudionike tek u aspektu provedbe projekta/ izrade umjetničkog djela.

MODELI REALIZACIJE	
PARTICIPACIJA KAO DOPRINOS	
1.	Konzultacije sa zajednicom u kojem struka kreira uži izbor prijavljenih umjetničkih radova (pristiglih na natječaj), a građani odlučuju o specifičnom djelu koje će se realizirati u javnom prostoru
2.	Doprinos konceptu – stručnjak (arhitekt/povjesničar umjetnosti, antropolog) definira lokacije i postavlja široku temu – građani specificiraju temu, a umjetnici se javljaju na natječaj za produkciju koju u konačnici može odabrati struka zajedno s građanima (po principu glazbenih natjecanja)
	Organizacija projekta participativne umjetnosti (u kojem će koncept kreirati umjetnik, a sudionici dati svoj kreativni/značenjski doprinos
<p>Participativni programi s ograničenim stupnjem odlučivanja od strane građana. Kvaliteta umjetničkog djela se dobiva upravo s postavljanjem vrlo kontroliranog okvira i jasnih pravila igranja (struka ima odlučujuću riječ).</p> <p>Građani u ovim slučajevima mogu biti žitelji specifičnih kvartova, cijelog grada, organizacije civilnog društva (koji nisu likovno orijentirani) i dr.</p>	

Korak dalje prema kulturnoj demokraciji ostvaruje se suradništvom u koncipiranju i stvaranju kulturnog i umjetničkog sadržaja. Partnerstvo koje se uspostavlja između stručnjaka i laika, institucija i korisnika odnosi se na zajedničko donošenje odluka, su-stvaranje te konstantnu komunikaciju među dionicima kako bi se shvatile njihove potrebe i na njih na pravi način odgovorilo.²⁰

²⁰ Robinson, Helena. 2020. "Curating good participants? Audiences, democracy and authority in the contemporary museum." *Museum Management and Curatorship*, 35(5): 470 -487

Jedan od ranih primjera suradnje između muzeja i specifične zajednice je Muzej Anacostia u Washingtonu čije je osnivanje inicirala institucija Smithsonian te je muzej u ovom washingtonskom kvartu osnovala kao svoju ispostavu nakon što je lokalna zajednica rado prihvatila ideju. Od osnutka 1967 do 1980-ih, muzej je bio u bliskoj vezi s pripadnicima zajednice, a programi i aktivnosti organizirani su na teme afričko-američke kulture, ali i svakodnevnih problema stanovnika četvrti Anacostia.²¹ Muzej je pokazao zajednicu samoj sebi i služio je kao katalizator u velikom broju različitih pokušaja da se poboljša kvaliteta života u Anacostiji.

Po sličnim principima djeluju i umjetnici i to od kraja 1960-ih djelovanjem u zajednici koji u središtu svojih projekata imaju osnaživanje lokalne zajednice. Projekti umjetnosti u zajednici koji se u literaturi na engleskom jeziku nazivaju *community art*²² ili *collective action*²³, podrazumijevaju umjetnička djela ili procese koji uključuju više ljudi i zajedničko odlučivanje i o konceptu i produkciji, te u kojima prilikom sudjelovanja svi imaju jednaka prava.

Projekti umjetnosti u zajednici kraja 1960-ih i 1970-ih podrazumijevaju suradnju umjetnika s različitim skupinama koje su društveno, kulturno ili ekonomski podređene ili zapostavljene s nastojanjem da im participativnim praksama daju glas i moć, te time u zajednici dovedu do društvene i političke promjene. No postoje i primjeri gdje se umjetnici kreativno angažiraju u suradnji sa zajednicama koje su imale ili imaju nedostatan pristup kulturi i umjetničkom izražavanju, a takvi se projekti izvode također s nekom određenom svrhom kao što je poticanje društvenog kontakta, vrednovanje urbanih prostora i sl. U svojem projektu *Victoria Square* u Ateni (od 2017. do danas) Umjetnik u zajedničkom radu sa zajednicama u migrantskom kvartu (Kypseli) progovara i promiče vrijednosti imigranata. Cilj mu je involvirati zajednice u razgovor oko budućnosti i načina na koji se mogu organizirati u djelovanju prema lokalnim vlastima i organizacijama. Ovakvu vrstu umjetničkog rada u zajednici Matarasso uspoređuje s drugim projektima participacije u umjetnosti i zaključuje kako on predstavlja paradigmu kulturne demokracije jer umjetnik uključuje ljude i njihove kolektivne prinose koji ne proizlaze iz nekog

---

²¹ Kinard, John. 1973. "Intermediaries between the museum and the community." *Ekistics*, 35 (210): 261 – 263

²² Matarasso, Francois. 2019. *A Restless Art: How participation won, and why it matters*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.

²³ Kravagna, Christian. 2004. "Working on the Community. Models of Participatory Practice." *Republicart, Artists as Producers*. <https://transversal.at/transversal/1204/kravagna/en>

prethodno definiranog koncepta ili konkretnog smjera stvaranja.²⁴ S druge strane, projekte koje su opisani kao korisnički doprinos autor naziva participativnom umjetnosti i pripisuje takve projekte kulturnoj demokratizaciji jer je tu još uvijek izražena perspektiva umjetnika, a doprinosi pojedinaca ne mijenjaju znatno sam rad, što, naravno, ne znači da participativna umjetnost ne može biti motivirana stvaranjem društvene promjene. Termin „participacija“ bi, dakle, po njemu podrazumijevala dodatak na već nešto postojeće, dok je rad u zajednici sukreacija krajnjeg proizvoda ili procesa.

Nešto recentniji model koji utjelovljuje partnerstvo među različitim dionicima u području kulture jest model pod nazivom *Novi naručitelji* koji je u Francuskoj 1990. god. uspostavio François Hers. Model omogućuje građanima izražavanje potrebe za umjetnosti naručivanjem djela za svoju zajednicu. U tom procesu građani imaju ulogu naručitelja koji se obraćaju stručnoj osobi (medijatoru) sa svojom potrebom. Medijator je stručna osoba sa znatnim poznavanjem produkcije suvremenih umjetnika koja iz razgovora sa zajednicom detektira potrebe zajednice i sukladno njihovim senzibilitetima i potrebama odabire umjetnika (iz bilo kojeg područja umjetnosti – vizualne umjetnosti, izvedbene umjetnosti, glazbe, arhitekture, dizajna itd). Medijator organizira suradnju umjetnika i zajednice, odnosno njegova znanja i kompetencije u vidu „vođenja“ procesa razgovora i pregovora i poznavanja suvremene umjetnosti osiguravaju uspješnu izvedbu djela. Umjetnik i sam ulazi u razgovore sa zajednicom i nakon toga predlaže rješenje umjetničkog djela. Uvjet za realizaciju je prihvaćanje prijedloga od strane zajednice. Financirano privatnim i javnim potporama, djelo postaje vlasništvo zajednice, a njegova se važnost više ne mjeri tržišnom, nego uporabnom vrijednošću koju ima za zajednicu i onom simboličnom, koju mu zajednica pridaje.

U Francuskoj (ali i Belgiji, Njemačkoj i drugim, većinom zapadnoeuropskim zemljama) postoji mnoštvo primjera projekata koje je naručila zajednica, a uključuju obnovu baštinskih lokaliteta i građevina, uređenje dječjih parkova, uređenje interijera bolnica, organizacija plesa i festivala i sl. Važno je napomenuti da je model otvoren za sve vrste umjetničkih radova, ne samo vizualne.²⁵

---

²⁴ Matarasso, A Restless Art, 2019.

²⁵ <http://www.nouveauxcommanditaires.eu/>

Termin participacije u demokratskom smislu, odnosno prema paradigmi kulturne demokracije definira se odnosima u kojima je pravo na donošenje odluka ključan aspekt i u kojima se sudionici pozicioniraju jedni prema drugima na temelju (do određene mjere) ravnopravnih odnosa moći²⁶, odnosno on podrazumijeva smisljeno sudjelovanje pojedinaca i grupa u svim fazama razvojnog procesa, uključujući i inicijativnu akciju.²⁷

MODELI REALIZACIJE	
PARTICIPACIJA KAO SUAUTORSTVO	
1	Program umjetnika u zajednici (community art)
2	Sukreacijski projekti interpretacije (rad kustosa u zajednici po principu muzeja zajednice). Suradnja se može provoditi u muzeju ili u prostoru kvarta (ako takav postoji ili se namjerava uspostaviti kao male muzejske prostorne ispostave)
3	Model Novih naručitelja
Ovi programi pretpostavljaju puno partnerstvo među dionicima – od konceptualizacije do provedbe programa/produkcije umjetničkog djela. Trajanje može biti prilično dugo (jer zahtjeva konstantan razgovor i rad s pripadnicima zajednice). Bitno je da postoji koordinator projekata u zajednici, možda središnja ustanova (javna ustanova u kulturi poput muzeja ili centra kulture) koji angažira umjetnika, ima osposobljene stručne kustose za rad u zajednici, odnosno medijatore za model Novih naručitelja.	

²⁶ Carpentier, Nico. 2011. The concept of participation. If they have access and interact, do they really participate?“ Communication Management Quarterly, 21: 13–36.

²⁷ Lane, Jacqueline. 1995. “Non-governmental organisations and participatory development: the concept in theory versus the concept in practice.” U Power and Participatory Development, ur. Nick Nelson i Susan Wright. London: Intermediate Technology Publications

5.3. Preduvjeti za kvalitetnu realizaciju participativnih akcija

Preduvjeti za kvalitetnu realizaciju participativnih akcija čini postojanje (političke) upravljačke volje i interesa za participacijske projekte i strategije njihovog provođenja. Uz to potrebno je:

- postojanje koordinatora/osoba koje će informirati javnost o postojanju mogućnosti za participaciju i zainteresirati je za sudjelovanje
- transparentna i otvorena komunikacija s javnosti /zajednicom
- transparentnost participacijskog procesa i izbjegavanje procedura koje su tek naizgled participativne
- detaljno opisana procedura participacije (u kojem dijelu natječaja/programa/... se uključuje građane i na koji način)
- jasno definirane uloge, ciljeve sudjelovanja, obveze i odgovornosti svih dionika u participacijskom procesu
- spremnost stručnjaka za kontinuiran rad sa zajednicom

Na kraju, nužno je davanje sudionicima povratne informaciju o efektu njihova sudjelovanja (kako bi se učvrstilo povjerenje u proces i kako bi se stvorio osjećaj o svrsishodnosti njihovog angažmana).

6. ZAKONSKI OKVIR

6.1. Postojeća regulativa za postavu spomenika i spomen obilježja na državnoj i lokalnoj razini

Na državnoj i lokalnoj razini postoji nekoliko zakona i propisa kojima se regulira i određuje način postave spomenika i spomen obilježja, kao i prava i obveze postupanje sa postojećima.

Zakonski okvir na državnoj razini na tu temu predstavljaju prvenstveno Zakon o zaštiti kulturnih dobara, Zakon o komunalnom gospodarstvu te Zakon o kulturnim Vijećima i financiranju javnih potreba u kulturi.

Osim na državnoj postoje i dokumenti na lokalnoj razini koji pobliže uređuju način postave, postupanja i čuvanja spomenika i spomen – obilježja, a prvenstveno se odnose na Odluku o komunalnom redu koju svaka jedinica lokalne i/ili regionalne samouprave donosi za svoje područje.

A. ZAKONSKI OKVIR NA DRŽAVNOJ RAZINI

Arhitektonske politike Republike Hrvatske 2013- 2020., Apolitika – Nacionalne smjernice za kulturu i vrsnoću građenja (na snazi do donošenja Arhitektonske politike Republike Hrvatske - Nacionalne smjernice za vrsnoću i kulturu građenja za srednjoročno razdoblje propisano člankom 10. važećeg Zakona o prostornom uređenju)

Dokument "Arhitektonske politike Republike Hrvatske 2013-2020." poznat i kao Apolitika, predstavlja strateški okvir za razvoj arhitekture, urbanizma i građenja u Hrvatskoj. Osmišljen je kako bi unaprijedio kulturu gradnje, zaštitu i valorizaciju arhitektonske baštine te promovirao održive i kvalitetne prakse u arhitekturi. Apolitika postavlja smjernice koje imaju za cilj unaprijediti kvalitetu izgrađenog prostora i osigurati njegovo usklađivanje s potrebama društva.

Identitet hrvatskog prostora sa svojim regionalnim posebnostima temelji se prvenstveno na prirodnim i društveno - razvojnim osobinama koji su nositelji vrijednosti i bogatstva nacije. Dokumentom Apolitika iskazao se javni interes za kvalitetu sveukupnog izgrađenog prostora koji će nužno postati dio politike kao katalizator procesa održivog razvoja, brige o javnom prostoru, unapređenja oblikovnih vrijednosti zasnovanih na lokalnim specifičnostima, zaštiti zdravlja, klime i sigurnosti.

Tri osnovna cilja Apolitika su postizanje kulture građenja kao preduvjeta kvalitete izgrađenog prostora, sama kvaliteta izgrađenog prostora kao osnova za dobar život svakog pojedinca te kvaliteta arhitekture kao poticaj nacionalnog razvoja i napretka. Visoka razina društvene svijesti o značaju izgrađenog prostora osnovni je preduvjet za ostvarivanje njegove kvalitete. Sustavnim podizanjem društvene svijesti o značaju kvalitete izgrađenog prostora treba unaprjeđivati stavove korisnika, privatnih ulagača i naručitelja tako da znaju prepoznati i tražiti kvalitetu te utjecati na postupno podizanje kvalitete izgrađenog prostora na višu razinu.

Dokumentom Apolitika dane su smjernice između ostalog i za javne zahvate u prostoru. Istaknuto je kako je za kvalitetu sveukupnog izgrađenog prostora od vitalne važnosti da javni naručitelji u realizaciji svojih projekta osiguraju visoke standarde kvalitete. Principi kvalitete

moraju obuhvatiti sve aktivnosti koje imaju izravan i/ili neizravan utjecaj na kvalitetu izgrađenog prostora. Javne građevine i javni prostori trebaju biti visoke kvalitete, što podrazumijeva kvalitetno oblikovanje, održivost, pristupačnost, zdravo korištenje i kvalitetnu izvedbu. Visokom kvalitetom u planiranju, projektiranju i realizaciji javnih investicija javni naručitelj postavlja standarde i pridonosi općem razvoju kvalitete izgrađenog prostora te daje pozitivan primjer i privatnim ulagačima i naručiteljima. Transparentne procedure, odgovoran i stručan pristup te kriteriji kvalitete trebaju biti primjenjivani ne samo u javnoj nabavi usluga planiranja i projektiranja nego i u javnim radovima.

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21, 114/22

Ovim se Zakonom uređuju vrste kulturnih dobara, uspostavljanje zaštite nad kulturnim dobrom, obveze i prava vlasnika kulturnih dobara, mjere zaštite i očuvanja kulturnih dobara, obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, obavljanje upravnih i inspekcijskih poslova, rad i djelokrug Hrvatskog vijeća za kulturna dobra, financiranje zaštite i očuvanja kulturnih dobara, kao i druga pitanja u svezi sa zaštitom i očuvanjem kulturnih dobara.

Zakon je propisao obveze vlasnika i nositelja prava na kulturnom dobru, kao i obveze drugih imatelja kulturnoga dobra koji su odgovorni za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara.

Za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara, za određivanje mjera zaštite i nadzor nad njihovim provođenjem, u sklopu svoga djelokruga skrbe i odgovorna su tijela državne uprave, tijela lokalne samouprave i uprave i tijela lokalne samouprave u području kulture, prostornog planiranja i uređenja prostora, zaštite okoliša, graditeljstva, stambenog i komunalnog gospodarstva, turizma, financija, unutarnjih poslova i pravosuđa sukladno zakonu i drugim propisima.

Osim javnopravnih tijela, svi građani su također dužni skrbiti o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, te prijaviti nadležnom tijelu dobro za koje se predmnijeva da ima svojstvo kulturnoga dobra.

Isti zakon je definirao i kategorizirao kulturna dobra kao:

- pokretne i nepokretne stvari od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja,
- arheološka nalazišta i arheološke zone, krajolici i njihovi dijelovi koji svjedoče o čovjekovoj prisutnosti u prostoru, a imaju umjetničku, povijesnu i antropološku vrijednost,
- nematerijalni oblici i pojave čovjekova duhovnog stvaralaštva u prošlosti kao i dokumentacija i bibliografska baština i
- zgrade, odnosno prostori u kojima se trajno čuvaju ili izlažu kulturna dobra i dokumentacija o njima.

Nepokretnim kulturnim dobrom prema zakonu smatraju se:

- grad, selo, naselje ili njegov dio,
- građevina ili njezini dijelovi, te građevina s okolišem,
- elementi povijesne opreme naselja,
- memorijalno područje, mjesto, spomenik i obilježje u svezi s povijesnim događajima i osobama,
- arheološko nalazište i arheološka zona, uključujući i podvodna nalazišta i zone,
- područje i mjesto s etnološkim i toponimskim sadržajima,
- krajolik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture, koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru,
- vrtovi, perivoji i parkovi,
- tehnički objekt s uređajima i drugi slični objekti.

Na temelju stručnog vrednovanja, Ministarstvo nadležno za kulturu utvrđuje svojstvo kulturnoga dobra, donošenjem rješenja o zaštiti kulturnog dobra. Kulturna dobra upisuju se u Registar koji predstavlja javnu knjigu koju vodi Ministarstvo nadležno za kulturu.

Osim kulturnih dobara koji su navedeni u Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske, predstavničko tijelo jedinice lokalne samouprave može proglasiti dobro zaštićenim ako se nalazi se njihovu području.

Vlasnik kulturnoga dobra obvezan je:

- postupati s kulturnim dobrom s dužnom pažnjom, a osobito ga čuvati i redovito održavati;
- provoditi mjere zaštite utvrđene ovim Zakonom i drugim propisima,
- o svim promjenama na kulturnom dobru, oštećenju ili uništenju, te o nestanku ili krađi kulturnoga dobra, odmah, a najkasnije sljedećeg dana obavijestiti nadležno tijelo,
- dopustiti stručna i znanstvena istraživanja, tehnička i druga snimanja, kao i provedbu mjera tehničke zaštite,
- omogućiti dostupnost kulturnoga dobra javnosti,
- očuvati cjelovitost zaštićene zbirke pokretnih kulturnih dobara,
- izvršavati sve druge obveze propisane zakonom i drugim propisima.

Ustanove za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara jesu restauratorski zavodi ili druge restauratorske ustanove, te muzeji, galerije, arhivi, knjižnice i druge javne ustanove u kulturi, koje obavljaju poslove u svezi sa čuvanjem, obnovom i zaštitom kulturnih dobara.

Osim navedenih ustanova, a u svrhu praćenja i unaprjeđivanja stanja kulturnih dobara zakonom je osnovano Hrvatsko vijeće za kulturna dobra čije su glavne zadaće:

- raspravljanje o općim pitanjima iz područja zaštite i očuvanja kulturnih dobara i davanje preporuka za unaprjeđivanje djelatnosti zaštite i očuvanja kulturnih dobara,
  - upoznavanje se s programima zaštite kulturnih dobara i njihovom provedbom,
  - predlaganje ministru kulture donošenje odluke o proglašenju ugroženoga kulturnog dobra,
  - davanje mišljenja u postupku donošenja rješenja iz članka 15. ovoga Zakona,
  - raspravljanje o prijepornim pitanjima u području zaštite i očuvanja kulturnih dobara i predlaže rješenja
- obavljanje i drugih poslova i zadaća koje su predviđene Zakonom.

Zakon o komunalnom gospodarstvu (NN 68/18, 110/18, 32/20)

U svrhu uređenja naselja te uspostave i održavanja komunalnog reda u naselju predstavničko tijelo jedinice lokalne samouprave donosi odluku o komunalnom redu kojom se propisuje:

- uređenje naselja, koje obuhvaća uređenje pročelja, okućnica i dvorišta zgrada u vlasništvu fizičkih ili pravnih osoba u dijelu koji je vidljiv površini javne namjene, te određivanje uvjeta za postavljanje tendi, reklama, plakata, spomen-ploča na građevinama i druge urbane opreme te klimatizacijskih uređaja, dimovodnih, zajedničkih antenskih sustava i drugih uređaja na tim zgradama koji se prema posebnim propisima grade bez građevinske dozvole i glavnog projekta
- način uređenja i korištenja površina javne namjene i zemljišta u vlasništvu jedinice lokalne samouprave za gospodarske i druge svrhe, uključujući i njihovo davanje na privremeno korištenje, građenje građevina koje se prema posebnim propisima grade bez građevinske dozvole i glavnog projekta te održavanje reda na tim površinama
- uvjete korištenja javnih parkirališta, javnih garaža, nerazvrstanih cesta i drugih površina javne namjene za parkiranje vozila
- održavanje čistoće i čuvanje površina javne namjene, uključujući uklanjanje snijega i leda s tih površina.

Poslove provedbe odluke o komunalnom redu obavlja upravno tijelo jedinice lokalne samouprave određeno općim aktom predstavničkog tijela jedinice lokalne samouprave o ustroju upravnih tijela.

Upravno tijelo u provedbi odluke o komunalnom redu obavlja poslove koji uključuju:

- dopuštanje i određivanje uvjeta za postavljanje tendi, reklama, plakata, spomen-ploča na građevinama i druge urbane opreme na zgradama
- dopuštanje i određivanje uvjeta za korištenje površina javne namjene i zemljišta u vlasništvu jedinice lokalne samouprave za gospodarske i druge svrhe, uključujući i njihovo davanje na privremeno korištenje, građenje građevina koje se prema posebnim propisima grade bez građevinske dozvole i glavnog projekta
- provođenje nadzora nad provedbom odluke o komunalnom redu te ostale poslove koji su tom odlukom određeni.

Zakon o kulturnim Vijećima i financiranju javnih potreba u kulturi (NN 83/22)

Predmetnim zakonom uređuje se osnivanje i rad kulturnih vijeća vezan uz predlaganje ciljeva kulturne politike i mjera za njezino provođenje na razini Republike Hrvatske i jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, način financiranja te ostali uvjeti koje primjenjuju Republika Hrvatska i jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave u financiranju javnih potreba u kulturi, kao i osnivanje i upravljanje ustanovama u kulturi čije osnivanje i upravljanje nije uređeno posebnim zakonima, a koje se financiraju iz sredstava državnog proračuna i proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave.

Kulturno vijeće je stručno savjetodavno tijelo koje se osniva prema zakonu za pojedina područja umjetničkog i kulturnog stvaralaštva radi predlaganja ciljeva kulturne politike i mjera za njezino provođenje, ostvarivanja utjecaja kulturnih djelatnika i umjetnika na razvoj kulture i umjetnosti, a posebice za predlaganje i stručno vrednovanje programa i projekata u kulturi od interesa za Republiku Hrvatsku ili od interesa za jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, za koja se sredstva osiguravaju iz državnog proračuna Republike Hrvatske i proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave.

B. POSTOJEĆI PROPISI NA LOKALNOJ RAZINI

Odluka o komunalnom redu Grada Varaždina (Službeno glasilo Grada Varaždina 9/19, 8/23)

Grad Varaždin je za svoje područje propisao odredbe o komunalnom redu i mjere za njegovo provođenje.

Odlukom o komunalnom redu Grada Varaždina određeno je da se pod uređenjem naselja smatra uređivanje vanjskih dijelova građevina, uređenje uličnih ograda i ulaza, vrtova, dvorišta i sličnih površina te izloga, uređivanje javne rasvjete, komunalnih objekata, uređaja i komunalne opreme u općoj upotrebi, kolodvora, tržnica, uređivanje drugih površina radi postavljanja objekata, postavljanje spomenika, spomen - ploča, skulptura i sličnih predmeta, održavanje i korištenje reklama, natpisa i slično te pokretnih naprava.

Osim načina uređenja naselja istom odlukom je detaljnije propisano na koji način se mogu postavljati spomenici i spomen – ploče, skulpture te slični predmeti u javni prostor.

Za postavljanje i uklanjanje spomenika, potrebno je odobrenje Upravnog odjela, ako posebnim propisima nije drugačije određeno.

Za postavljanje spomenika podnositelj zahtjeva dužan je priložiti skicu, tehnički opis, oznaku lokacije i obrazloženje o potrebi postave predmeta. Upravni odjel, u postupku izdavanja odobrenja za postavljanje ili uklanjanje spomenika dužan je pribaviti suglasnost gradskog upravnog odjela nadležnog za kulturu. Upravni odjel dužan je pribaviti prethodnu suglasnost Konzervatorskog odjela ako se postavlja ili uklanja spomenik za koji se utvrdi da ima obilježja spomenika kulture, te ako se radi o postavljanju spomenika na područje ili na objekt koji je spomenik kulture ili prirode.

U slučaju postave spomenika na objekt ili zemljište koji su vlasništvo druge fizičke ili pravne osobe, podnositelj zahtjeva dužan je pribaviti i suglasnost vlasnika, sukladno propisima o vlasništvu.

Isto tako, propisano je da se postojeći spomenici moraju održavati urednima i zaštititi od uništavanja. Spomenike se ne smije prljati, oštećivati, uništavati, ne smije se pisati ili crtati po njima, niti na drugi način nagrđivati njihov izgled.

Prostornim planovima kao dokumentima prostornog uređenja donesenim za područje Grada Varaždina također su regulirani načini i uvjeti postavljanja novih te zaštite postojećih spomenika i spomen – obilježja.

Prostorni plan uređenja Grada Varaždina (Službeni vjesnik Grada Varaždina broj 2/05, 14/14 i 9/22)

Odredbama plana koje propisuju uvjete za gradnju izvan građevinskog područja naselja, dana je mogućnost postave spomenika i spomen - obilježja u svezi s povijesnim događajima i osobama, u šumi ili na šumskom zemljištu.

Odredbama plana i to uvjetima za gradnju jednostavnih građevina propisano je da se spomenička ili sakralna obilježja tlocrtne površine do 12 m² i visine do 4 m mogu graditi ili postavljati uz ceste i putove na način da ne ometaju preglednost i ne ugrožavaju promet, ili na drugim mjestima unutar i izvan građevinskog područja u skladu s posebnim zakonskim propisima, pravilnicima te posebnim odlukama Grada.

Generalni urbanistički plan grada Varaždina (Službeni vjesnik Grada Varaždina broj 1/07, 7/16 i 5/19 i 9/22)

Osim propisa koji se odnose na postojeće spomenike, spomenike kulture i parkovne spomenike odredbama ovog plana propisani su i uvjeti i načini gradnje za druge sadržaje društvenog interesa pa je tako određeno da se spomenici, spomen-obilježja i sl. mogu graditi na zelenim površinama, na trgovima i u zonama drugih namjena.

Udruženja stručnjaka koji djeluju na području Grada Varaždina

Odluka o osnivanju kulturnog Vijeća (Službeni vjesnik Grada Varaždina 10/04, 2/15 – pročišćeni tekst, 9/18 i 7/21)

Grad Varaždin je predmetnom odlukom osnovao Kulturno vijeće Grada Varaždina sa ciljem djelovanja na području kulturnog i umjetničkog stvaralaštva u Gradu Varaždinu, radi predlaganja ciljeva kulturne politike i mjera za njezino provođenje, radi sudjelovanja u predlaganju godišnjih programa javnih potreba u kulturi za koja se sredstva osiguravaju u proračunu Grada Varaždina te radi ostvarivanja utjecaja kulturnih djelatnika i umjetnika na donošenje odluka važnih za kulturu i umjetnost.

Kulturno vijeće pruža stručnu pomoć i mišljenje gradonačelniku Grada Varaždina pri utvrđivanju i izvršavanju dugoročnih i godišnjih programa javnih potreba u kulturi od interesa za Grad Varaždin.

Osim Kulturnog Vijeća Grada Varaždina na području kulture i umjetničkog stvaralaštva djeluje i **Hrvatsko društvo likovnih umjetnika Varaždina** kojemu su ciljevi:

- zaštita i promicanje zajedničkih kulturnih i strukovnih interesa članstva, podržavanje i zaštita likovnog i multimedijalnog rada svojih članova i prezentacije njihove recentne produkcije,
- podržavanje i zaštita rada članova povjesničara umjetnosti, likovnih kritičara i teoretičara umjetnosti i prezentacija njihovih stručnih i znanstvenih radova o suvremenoj likovnoj umjetnosti,
- razvijanje, poticanje, unapređivanje i promicanje likovne i multimedijske umjetnosti,
- trajno utjecanje na oblikovanje kulturne politike grada Varaždina, Varaždinske županije i Republike Hrvatske; sudjelovanje u pripremama i raspravama pri donošenju zakona i propisa koji utječu na razvoj, prezentaciju i položaj likovnoga i multimedijskog stvaralaštva
- zalaganje za raznolik i stalan napredak, organizaciju i prezentaciju varaždinske i hrvatske likovne i multimedijske umjetnosti u Hrvatskoj i u svijetu,
- unapređivanje i zaštita slobode likovnog stvaralaštva i djelovanja te položaja likovnih i multimedijških umjetnika u društvu,
- aktivno sudjelovanje u trajnom osiguravanju i zaštiti autorskih, umjetničkih, materijalnih i socijalnih prava članova i njihovih obitelji,
- rad na formiranju opće društvene svijesti o značaju suvremene umjetnosti i njezinom razumijevanju kao sastavnog dijela svakodnevice suvremenog društva edukacijom djece i mladih podizanje kvalitete života u zajednici
- razvijanje navike i potrebe za spontanom odlaskom u galeriju kod pojedinaca i cijele obitelji.
- povećanje publike i razvijanje tržišta umjetnina

Na području Varaždina u okviru svog djelovanja, važnu ulogu ima i **“Društvo arhitekata Varaždin” (DAV)**. To je dobrovoljna strukovna udruga koja okuplja arhitektice i arhitekate koji djeluju na području i u okolici grada Varaždina i Varaždinske županije.

Osnovano je 1983. godine kao Društvo arhitekata varaždinsko – međimurske regije. Od 1997. godine djeluje kao samostalna udruga pod imenom – „Društvo arhitekata Varaždina“ (DAV) kao dio strukovnog saveza svih društava arhitekata koja djeluju na području Republike Hrvatske.

Primarna uloga DAV-a je senzibiliziranje javnosti o aktualnoj arhitektonskoj i urbanističkoj problematici te aktivno djelovanje i sudjelovanje u razvoju prostora Grada Varaždina i Županije, u svrhu dizanja standarda u arhitektonskom i urbanističkom projektiranju i razvoju prostora.

Društvo arhitekata Varaždina (DAV) igra ključnu ulogu u oblikovanju urbanog prostora i doprinosi očuvanju kulturno-povijesne baštine grada. Njihova stručnost i iskustvo čine ih dobrim partnerima u procesu postavljanja spomenika i spomen-obilježja u javnom prostoru Varaždina. Njihovo sudjelovanje osigurava da ovi projekti budu izvedeni prema najvišim standardima arhitektonske i urbanističke prakse, te da reflektiraju identitet i povijest zajednice.

DAV često organizira i vodi natječaje za dizajn spomenika i spomen-obilježja. Oni osiguravaju transparentnost i pravednost procesa odabira, te angažiraju vrhunske stručnjake kako bi se osigurala kvaliteta prijavljenih radova.

DAV se zalaže za aktivno uključivanje zajednice u proces planiranja i dizajniranja spomenika. Organiziraju radionice, javne rasprave i ankete kako bi prikupili povratne informacije od građana, pritom promičući održivost u planiranju javnih prostora i izgradnji općenito.

DAV usko surađuje s gradskim institucijama, uključujući gradsko vijeće, odjele za urbanizam i kulturnu baštinu, te druge relevantne tijela. Ova suradnja osigurava usklađenost projekata s

urbanističkim planovima i strateškim ciljevima grada, te omogućava koordinirano djelovanje svih uključenih strana.

DAV također promiče kulturu i umjetnost u javnom prostoru. Njihova angažiranost u projektima postavljanja spomenika obogaćuje kulturni pejzaž Varaždina, te doprinosi jačanju identiteta grada kao kulturnog središta.

6.2. Prijedlozi za unaprjeđenje zakonskog okvira u svrhu stvaranja učinkovitih mehanizama za postavu najkvalitetnijih rješenja spomenika i spomeničkih obilježja u javni prostor

Unaprjeđenje važećih propisa za postavu spomenika i spomeničkih obilježja u javni prostor Grada Varaždina može se postići uvođenjem nekoliko ključnih elemenata. Dani prijedlozi temelje se na dobrim praksama iz europskih gradova, a mogu se primijeniti i prilagoditi specifičnim potrebama Varaždina kao grada sa bogatom kulturnom baštinom. Implementacijom prijedloga Grad Varaždin može dodatno kulturno obogatiti svoj javni prostor, potičući i razvijajući već postojeći kulturni identitet, a ujedno stvarajući estetski privlačno i inkluzivno okruženje za sve svoje građane, kao i posjetitelje. Implementacijom prijedloga, mogu se stvoriti učinkoviti mehanizmi za postavljanje visokokvalitetnih spomenika i spomeničkih obilježja, osiguravajući da oni reflektiraju kulturni identitet grada, uključujući građane u proces i potičući održivi razvoj. Ovi prijedlozi također mogu pomoći u promociji Varaždina kao grada koji cijeni i njeguje svoju kulturnu baštinu kroz suvremene umjetničke prakse.

Prijedlozi za unaprjeđenje važećih propisa:

- **Transparentni javni natječaji**

Uvođenjem obveze provođenja transparentnih javnih natječaja za postavljanje novih spomenika i spomeničkih obilježja koji su otvoreni za sve umjetnike, s jasnim kriterijima ocjenjivanja i stručnim žirijem koji uključuje arhitekta, povjesničare umjetnosti, kulturne radnike i predstavnike lokalne zajednice osigurava se kvaliteta i inovativnost odabranih rješenja te sudjelovanje šireg spektra umjetnika. Transparentnost procesa osigurava da svi umjetnici imaju jednake šanse za sudjelovanje, što ima za cilj poticanje izvrsnosti u ostvarivanju najboljih mogućih rezultata.

- **Participativno planiranje**

Uključivanje lokalne zajednice u proces planiranja i postavljanja spomenika na način da se organizirati javni forumi, radionice i ankete kako bi građani mogli sudjelovati u odabiru i

dizajnu spomenika, čime se povećava osjećaj zajedništva i prihvaćenosti među građanima te osigurava da spomenici odražavaju lokalne vrijednosti i povijest. Participativno planiranje potiče dijalog i suradnju među građanima, jačajući društvenu koheziju i zajedništvo.

- **Konzultacije sa stručnjacima**

Propisati obvezne konzultacije s kulturnim stručnjacima, uključujući povjesničare, umjetnike i arhitekte, prije konačnog odabira i postavljanja spomenika čime se osigurati da stručnjaci daju svoje mišljenje o estetskoj, povijesnoj i kulturnoj vrijednosti predloženih spomenika, a time se povećava kvaliteta i relevantnost spomenika i osigurava njihova usklađenost s kulturnim i povijesnim kontekstom.

- **Ekološka i održiva rješenja**

Može se propisati i uvesti kriterije za ekološku održivost u proces odabira i postavljanja spomenika koji bi potaknuli upotrebu održivih materijala i energetske učinkovite tehnologije u izradi spomenika čime se promiče održivi razvoj i smanjuje ekološki otisak novih instalacija. Održiva rješenja često rezultiraju nižim troškovima održavanja i upravljanja na duži rok.

- **Financijska podrška i poticaji**

Moguće je uspostaviti fondove i poticaje za financiranje projekata javne umjetnosti putem npr. subvencija za umjetnike i projekte koji ispunjavaju visoke standarde kvalitete što potiče razvoj visokokvalitetnih umjetničkih djela i podržava lokalne umjetnike.

- **Praćenje i evaluacija**

Uspostavom obveze praćenja i evaluacije osigurala bi se kontinuirana kvaliteta. Redovita evaluacija osigurava da spomenici ostaju relevantni i u dobrom stanju, te da se mogu pravovremeno prilagoditi ili obnoviti prema potrebi. Praćenje omogućava prikupljanje povratnih informacija od građana i stručnjaka, što može unaprijediti buduće projekte. Redovito održavanje i evaluacija također pomažu u očuvanju spomenika.

- **Edukacija i promocija**

Moguće je pokrenuti edukativne programe za promociju javne umjetnosti organiziranjem radionica, predavanja i javnih rasprava kako bi se građani educirali o važnosti javne umjetnosti i uključili u proces što povećava svijest i razumijevanje javne umjetnosti među građanima, potiče njihov aktivni angažman i podršku.

Implementacijom ovih prijedloga dobila bi se povećana kvaliteta javnog prostora i urbanog pejzaža kao i jačanje socijalne kohezije uključivanjem građana u proces stvaranja javne umjetnosti sa postavom spomenika koji reflektiraju lokalne vrijednosti. Inovativni i kvalitetni spomenici mogu postati i turističke atrakcije i povećati broj posjetitelja.

6.3. Europski primjeri i prakse za odabir i postavu najkvalitetnijih umjetničkih djela unutar javnog prostora

Prilikom postavljanja umjetničkih djela unutar javnog prostora europski gradovi često koriste prakse koje iznimnu važnost daju integraciji s urbanim prostorom i zajednicom na način da su umjetnički radovi smješteni tako da odgovaraju specifičnom kontekstu i karakteru okoline što ima za rezultat stvaranje dinamičnih, relevantnih i prihvaćenih javnih prostora koji funkcioniraju kao aktivni dijelovi gradskog tkiva i društvene zajednice.

Umjetnička djela u javnom prostoru često predstavljaju refleksiju povijesti, kulture i društvenih vrijednosti prostora, npr. skulpture koje prikazuju lokalne legende ili mitove ili npr. umjetničke instalacije inspirirane tradicionalnim zanatima i obrtima. U tim procesima ostvaruje se suradnja s povjesničarima, kulturnim stručnjacima i lokalnim zajednicama kako bi se identificirale ključne teme koje treba reflektirati kroz javnu plastiku.

Veliki naglasak stavlja se na održivost u dizajnu i materijalima te na inovativnosti prezentacije umjetničkih djela kroz suvremene tehnologije. Npr. upotrebom proširene i virtualne stvarnosti, postavom interaktivnih skulptura koje reagiraju na pokrete ili zvukove i slično.

Često se postavljaju fleksibilne skulpture i mobilne instalacije. Fleksibilne instalacije se mogu rekonfigurirati kako bi promijenile oblik ili funkciju što omogućava da se isti materijali koriste na različite načine tijekom vremena. Mobilne instalacije mogu se premjestiti na različite lokacije unutar grada kako bi se povećala njihova vidljivost.

U propisima europskih gradova koji reguliraju postavljanje spomenika u javni prostor obično se detaljno razmatraju različiti aspekti kako bi se osiguralo da spomenici odgovaraju kulturnoj, estetskoj i povijesnoj baštini grada. Ovdje su neki od ključnih elemenata koji se često uključuju:

1. **Estetski kriteriji:** Gradovi često postavljaju estetske standarde za spomenike kako bi se osiguralo da njihov dizajn doprinosi urbanom okruženju. To može uključivati usklađenost s arhitektonskim stilovima u određenim područjima grada ili harmoniju s postojećim spomenicima.
2. **Povijesni kontekst:** Prije postavljanja spomenika provjerava se povijesni kontekst kako bi se osiguralo da spomenik odražava relevantne povijesne događaje ili osobe na način koji je točan i poštovan u širem društvenom kontekstu.

3. **Lokacija:** Odabir lokacije za spomenik je ključan. Gradovi mogu imati određena područja ili zone gdje je postavljanje spomenika dopušteno ili preferirano, dok se u drugim dijelovima grada može ograničiti ili čak zabraniti.
4. **Javna konzultacija:** Prije donošenja konačne odluke, neki gradovi provode javne konzultacije kako bi građani mogli izraziti svoje mišljenje o prijedlogu za postavljanje spomenika. Ovo može uključivati sastanke, ankete ili online platforme za komunikaciju.
5. **Procjena utjecaja:** U nekim slučajevima, provodi se procjena utjecaja postavljanja spomenika na okoliš, promet, sigurnost ili druge faktore kako bi se osiguralo da neće uzrokovati nepoželjne posljedice.
6. **Dugoročna održivost:** Gradovi također uzimaju u obzir dugoročnu održivost spomenika, uključujući troškove održavanja, kako bi se osiguralo da spomenik ne postane zapušten ili neopravdano opterećenje za gradsku upravu u budućnosti.

Ovi propisi često proizlaze iz želje da se gradu očuva kulturni identitet, ali istovremeno osigura da javni prostor bude kvalitetan u estetskom smislu i funkcionalan za sve građane. Svaki grad može imati svoje specifične detalje i pravila koja se odnose na postavljanje spomenika, ali općenito, teži se ravnoteži između poštovanja povijesti i potreba suvremenog urbanog okruženja.

Trendovi u postavljanju javne plastike na temelju recentnih europskih praksi odražavaju šire društvene, kulturne i ekološke promjene. Javna plastika postaje sve interaktivnija, omogućujući posjetiteljima da sudjeluju u umjetničkom doživljaju. Koristi se integracija naprednih tehnologija poput AR (augmented reality), VR (virtual reality), senzora i LED rasvjete u umjetničke instalacije.

Postavljaju se i privremene umjetničke instalacije koje mogu biti uklonjene ili zamijenjene, što omogućuje kontinuiranu obnovu javnog prostora.

Nekoliko primjera praksi postave javne plastike u europskim gradovima unutar javnog prostora:

BARCELONA, ŠPANJOLSKA

Grad Barcelona često organizira otvorene javne natječaje za umjetnička djela u javnom prostoru sa odabranim stručnim žirijem koji ocjenjuje prijedloge na temelju umjetničke kvalitete, inovativnosti i relevantnosti za lokalni kontekst.

Proces obično započinje identifikacijom potrebe za spomenikom kroz inicijative koje dolaze od strane građana, udruga, kulturnih institucija ili samih gradskih vlasti.

Organiziraju se javne rasprave i radionice u koje je uključena lokalna zajednica kako bi se dobile različite perspektive i prijedlozi. Ovaj participativni pristup osigurava da spomenik reflektira želje i osjećaje lokalne zajednice. Mišljenje građana se uzima u obzir pri konačnom odabiru djela.

Nakon provedbe natječaja odabrani umjetnici pozivaju se da prezentiraju svoje prijedloge. Stručni ocjenjivački sud koji se sastoji od predstavnika različitih komplementarnih struka, nakon dodatne evaluacija donosi odluku o odabiru najboljeg rješenja.

BERLIN, NJEMAČKA

Berlin često koristi stručne komisije koje se sastoje od umjetnika, kustosa, urbanista i drugih relevantnih stručnjaka za odabir spomenika u javnom prostoru pri čemu grad objavljuje poziv za predlaganje umjetničkih djela.

Inicijativa za postavu spomenika može doći i od građanskih udruga, povijesnih instituta ili političkih predstavnika.

Natječaji koji se raspisuju su često međunarodni natječaji kako bi se privukao što širi spektar prijedloga.

U procesu provedbe natječaja, stručna komisija pregledava pristigle radove uzimajući u obzir umjetničku kvalitetu i relevantnost za lokaciju kao i održivost. Građani se često uključuju u proces kroz konzultacije i javne rasprave u kojima odabrani radovi budu prezentirani javnosti. Na taj način građani imaju priliku izraziti svoje mišljenje i dati komentare. Povratne informacije građana stručna komisija uzima u obzir pri konačnom odabiru

STOCKHOLM, ŠVEDSKA

Prilikom odabira umjetničkog djela javne plastike u javnim prostorima gradske vlasti Stockholma koriste strukture kao što su umjetnički odbori koji se sastoje od predstavnika kulturnih institucija, lokalne vlasti i građana.

Umjetnici se pozivaju da podnesu prijedloge za javne umjetničke projekte. Umjetnički odbor ocjenjuje prijedloge na temelju umjetničke vrijednosti, održivosti i usklađenosti s urbanističkim planom. Odbor daje preporuke za najbolje prijedloge.

Stockholm je poznat po snažnoj participativnoj kulturi, gdje se građani aktivno uključuju kroz radionice, javne diskusije i online platforme za prijedloge.

Osim navedenog u Stockholmu se često koriste pilot projekti i testne instalacije kako bi se najbolje procijenilo kako će umjetničko djelo funkcionirati u javnom prostoru. Umjetničko djelo se može postaviti i privremeno kako bi se procijenila njegova interakcija s prostorom i reakcija javnosti. Prikupljaju se povratne informacije od građana i stručnjaka te se na temelju povratnih informacija donosi odluka o trajnoj postavi ili modifikacijama iste.

OSLO, NORVEŠKA

Oslo je dinamičan grad s bogatom kulturnom scenom, što se odražava i u umjetničkim praksama. Suvremeni umjetnici u Oslu često eksperimentiraju s novim medijima i tehnologijama, stvarajući skulpture koje kombiniraju tradicionalne i moderne elemente. kulture te stoga spomenici u Oslo često reflektiraju norveški identitet, povijest i vrijednosti. Umjetnička djela mogu istraživati teme kao što su priroda, pomorstvo, polarne regije, ali i suvremene društvene teme poput migracija i inkluzivnosti. U postavljanju skulptura i spomenika u Oslo često se razmatra kako će djela interaktivno sudjelovati s javnošću. To može uključivati mogućnosti za posjetitelje da se uključe u interpretaciju ili čak fizički intrigiraju s umjetničkim djelima. Oslo se kontinuirano razvija kao grad, što utječe na način na koji se postavljaju skulpture i spomenici. Postavljanje novih umjetničkih djela često prati urbani razvoj grada i može doprinijeti revitalizaciji ili definiranju novih urbanih prostora. Prakse trajne postave često uključuju široku konzultaciju s građanima i lokalnim grupama kako bi se osiguralo da skulpture i spomenici odražavaju različite perspektive i vrijednosti unutar grada.

6.4. Hrvatski primjeri, prakse i inicijative

Mnogobrojni, raznoliki i rašireni oblici intervencija umjetničkim radom u javni prostor koliko god su se na prvi pogled činili slučajni, neorganizirani i nepovezani u osnovi su uvijek bili, na ovaj ili onaj način, odraz modela kulturne politike, dakako, kao izvedenice iz dominantnog političkog modela. Nećemo pogriješiti ako kažemo da su ti modeli uvijek bili inspirirani i da su proizlazili iz koncepta prosvjetiteljstva, dakle, prakticirani kao uspješni ili manje uspješni oblici demokratizacije kulture, a vrlo rijetko vođeni idejom kulturne demokracije. Kada su i ostvareni neki pokušaji u tom smislu prije se radilo o izuzetku, eksperimentu, postupcima na rubu kulture nego o cjelovitom, programski određenom i kulturnom politikom vođenom modelu.

Zadnjih pola stoljeća, unutar dva društveno-politička i ekonomska sistema, dominantni je princip distribucije kulture odozgo prema dolje. To, naravno, znači i mogućnost kontrole i manipulacije, pa i političke, zatim nužnost prilagodbe dominantnoj kulturi te korištenje kulture za poboljšanje socijalne integracije. Ako pojam „kultura“ svedemo na užu kategoriju „umjetnosti u javnom prostoru“ vidjeti će se da je riječ o istim postupcima unošenja gotovog rada u neki zajednički, javni prostor, omogućen odlukom nekog tijela ili odbora ili čak autonomnom odlukom pojedinca, s učincima koji su teško odredljivi, a uvijek nose gorki okus nametnutog rješenja, bez konzultacija s „korisnicima“, s građanima kojima su nominalno namijenjeni.

Unutar takvoga koncepta unosa umjetničkog djela u javni prostor bilo je, dakako, dobrih i pohvalnih rješenja, primjera u kojima su mnogi od manjih mjesta u Hrvatskoj pribavili za svoje javne prostore respektabilne umjetničke radove, skulpture, objekte ili spomenička rješenja koja su oplemenila gradske trgove, ulice i parkove.

Na primjer, od sredine 1970-ih godina republički Sekretarijat za kulturu raspisivao je natječaj za izradu i postavljanje skulptura suvremenih autora u javne prostore. Na temelju tih natječaja mnoga su mjesta u Hrvatskoj dobila radove nekih od najznačajnijih umjetnika, pri čemu je tadašnje ministarstvo pokrivalo troškove autorskog honorara, materijala i izvedbe rada, a gradovi su osiguravali prostor, tehničku dokumentaciju, postavljanje i održavanje radova.

-Od 1971. godine, unutar redefiniranog Zagrebačkog salona, oformljena je sekcija Prijedlog, koja je narednih godina omogućila čitav niz umjetničkih intervencija u javnom prostoru Zagreba. Program pod nazivom Grad kao prostor plastičnog mišljenja iznjedrio je ideju i

realizaciju niza, kasnije kulturnih, plastičnih intervencija, poput Kožarićeva Prizemljena sunca ili Matoša. Osamdesetih godina sekcija Prijedlog postala je institucija za transmisiju djela da bi se tek krajem desetljeća ponovno okrenula praktičnim realizacijama, ostvarivši niz velikih skulptorskih rješenja na Savskom nasipu u Zagrebu.

-Galerija Antuna Augustinčića u Klanjcu godinama je organizirala razgovore o spomenicima i skulpturama u javnom prostoru te ih objavljivala u svome godišnjaku. Jedan od tih skupova je bio i simpozij Problem spomenika danas, održan 2013. godine, koji je donio zaključke vrlo aktualne i danas. Osobito je bio zanimljiv i potreban zaključak koji je naglašavao potrebu nadilaženja tradicionalnog promišljanja spomenika kao (umjetničkog) objekta u formi skulpture, reljefa ili arhitektonskog sklopa čija je temeljna uloga medijacija fiksiranih vrijednosnih sudova o povijesnim ličnostima, idejama i događajima. Ideja spomenika trebala bi biti, kaže se u materijalu, interpretirana metodama i medijima suvremene umjetničke produkcije.

U apelu za donošenje zakona (ili zakonskog okvira) o spomenicima kaže se da bi tek takav akt mogao definirati važne pretpostavke za demokratizaciju i osuvremenjivanje prakse unosa plastičnog djela u javni prostor. On bi trebao definirati:

-uvjete i proceduru raspisivanja natječaja; zakonske subjekte koji imaju pravo podnošenja zahtjeva za podizanje spomenika; opseg i strukturu dokumentacije; nadležnosti stručnih tijela; zakonski okvir za transparentno financiranje; skrb nad spomenikom; proceduru eventualnog uklanjanja spomenika i plastičnog objekta u prostoru.

Kod raspisivanja javnih natječaja potrebno je, kaže se u Zaključcima, obratiti posebnu pozornost: određivanju specifičnih uvjeta i procedura; pravilniku kojim se određuje ocjenjivački sud; donošenju zakonskog ili podzakonskog akta kojim se osigurava javna prezentacija i javna rasprava i drugo.

7. ZAKLJUČAK – SMJERNICE – MODELI REALIZACIJE SPOMENIKA I SPOMEN OBILJEŽJA U JAVNOM PROSTORU GRADA VARAŽDINA

Kako bi proces postave spomenika i spomen – obilježja, odnosno postave javne plastike kao takve u javni prostor grada rezultirao kvalitetom i izvrsnošću, potrebno je zadovoljiti niz preduvjeta koji obuhvaćaju različite aspekte planiranja, dizajna, implementacije i komunikacije između svih dionika procesa, kao i provođenje participacijskih procesa u istom postupku. Sam proces zahtjeva pažljivo planiranje, transparentnu komunikaciju i aktivno uključivanje lokalne zajednice. Zadovoljavanje ovih preduvjeta omogućilo bi da konačan rezultat ne samo da odražava kulturne i povijesne vrijednosti, već zadovoljava potrebe i želje građana, stvarajući tako trajnu i pozitivnu promjenu u urbanom prostoru grada.

Jedan od prvih preduvjeta postave spomenika bio bi regulatorni okvir koji bi definirao sve dionike u samom procesu, njihove međudnose kao i jasne korake i faze koji bi doveli do same realizacije. Kroz jasno definirane postupke i kriterije, regulatorni okvir može osigurati visokokvalitetne i društveno relevantne projekte koji obogaćuju javne prostore.

Osim regulatornog okvira potreban je jasan koncept i svrha spomenika koji bi se postavljao u javnom prostoru grada uz usklađivanje samog koncepta s kulturnim, povijesnim i društvenim kontekstom te definiranje svrhe i poruke spomenika uz provjeru usklađenosti sa važećim propisima i dokumentima prostornog uređenja (prostorni planovi na snazi).

Spomenici i spomen-obilježja moraju biti pažljivo integrirani u urbani kontekst grada, poštujući postojeću arhitekturu, povijesne slojeve i javne prostore. Zato je potreban kvalitetan odabir same lokacije koja je dostupna i vidljiva javnosti uz uvjet da odabrana lokacija odgovara estetski i funkcionalno spomeniku. Mogu se definirati kriteriji za odabir prikladne lokacije (vidljivost, pristupačnost, uklapanje u kontekst urbane sredine) i osigurati mehanizmi procjene potencijalnog utjecaja na okolinu i postojeće strukture.

Spomenici trebaju služiti kao prostori za okupljanje, refleksiju i edukaciju, a ne samo kao estetski objekti. Oni trebaju biti dizajnirani na način koji potiče interakciju i korištenje prostora. Sam postupak odabira vršio bi se kroz putem javnog natječaja uz suradnju sa umjetnicima,

arhitektima, povjesničarima, povjesničarima umjetnosti, pripadnicima nadležnih upravnih i stručnih službi Grada, kao i kroz suradnju sa renomiranim likovnim umjetnicima.

Postupak bi obuhvaćao komunikaciju sa javnosti kroz modele participacijskih procesa uz spremnost stručnjaka za kontinuiran rad sa zajednicom te davanje sudionicima povratnih informacija o efektu njihova sudjelovanja (kako bi se učvrstilo povjerenje u proces i osjetila svrsishodnost njihovog angažmana).

Kao jedan od elemenata realizacije potrebno je definirati i uspostaviti financijski okvir koji bi uključivao razradu detaljnog proračuna uključujući sve faze projekta.

Na ishodištima koje smo spomenuli i na temeljima nekih prijašnjih rješenja, a rukovodeći se potrebom te ohrabreni ovim dokumentom i željom Grada Varaždina da regulira, stimulira i omogući participativno odlučivanje o postavu spomenika, drugih umjetničkih djela i najširih plastičnih i vizualnih objekata u javne prostore, predlaže se:

7.1. Donošenje pravilnika o postavljanju spomenika i spomen-obilježja

Regulatorni okvir u obliku pravnih normi koji može biti donesen na lokalnoj razini rezultirao bi kvalitetnom postavom javne plastike u javni prostor te bi sadržavao niz odredbi koje pokrivaju sve ključne aspekte planiranja, dizajna, implementacije i održavanja spomenika u javnom prostoru Grada Varaždina.

Ovo su glavni elementi koji bi trebali biti uključeni u takav pravni dokument:

Uvodne odredbe

Uvodne odredbe bi sadržavale pravni temelj donošenja takvog dokumenta o postavljanju spomenika i spomen – obilježja u javni prostor Grada Varaždina, sa definiranim ciljevima i svrhom donošenja dokumenta, koji bi osigurao sudjelovanje lokalne zajednice u procesu postavljanja i odlučivanja pri samom odabiru.

Pojmovnik

Pojmovnikom bi se definirali ključni pojmovi i svi relevantni elementima i dionici u samom procesu.

Postupak odabira i odobrenja

Kroz raspisani postupak odabira i odobrenja spomenika bili bi definirani način pokretanja, odnosno podnošenja inicijative za postavu spomenika, uvjeti za podnošenje prijedloga, dionici u svom sastavu i dodijeljenoj ulozi koji bi sudjelovali u procesu, uključujući stručnjake iz područja umjetnosti, arhitekture, urbanizma, te predstavnike lokalne zajednice. Definirali bi se uvjeti za odabir stručne komisije u postupku javnog natječaja te sami kriteriji za konačan odabir uz obvezu provođenja javnih konzultacija s lokalnom zajednicom prije konačnog odabira. Dokumentom bi bili definirani umjetnički standardi i smjernice za oblikovanje uz propisivanje tehničkih zahtjeva i održivosti u pogledu materijala, trajnosti, sigurnosti i ekološke prihvatljivosti.

Lokacija

Definirali bi se kriteriji za odabir prikladne lokacije koji bi osigurali vidljivost, pristupačnost, kontekstualnu uklopljenost i procjenu utjecaja na okolinu.

Sudjelovanje lokalne zajednice

Sudjelovanje lokalne zajednice osiguralo bi se modelima participativnih procesa kroz organizaciju javnih rasprava, anketa i radionica za prikupljanje mišljenja i prijedloga građana uz osiguravanje mehanizama za dobivanje povratnih informacija na prijedloge lokalne zajednice za konačan odabir i planiranje postave spomenika.

Modeli i načini financiranja

Definiranjem mogućih izvora financiranja (javni proračun, donacije, sponzorstva, participativni budžet) osigurala bi se transparentnost uz obavezu povratnog izvještavanja o samim troškovima i načinu financiranja za svaki pojedini slučaj.

Realizacija

Kroz odredbe za realizaciju takvih projekata, osiguralo bi se provođenje pojedinih faza kroz detaljan plan sa jasno definiranim rokovima. Realizacija svakog projekta bi uključivala i uspostavu tijela za nadzor kako bi se osigurala usklađenost sa donesenim pravnim dokumentom i zakonskim okvirom.

Postavljanje, održavanje i očuvanje, te eventualna poboljšanje ili uklanjanje spomenika

Kroz odredbu bi se detaljno opisalo postavljanje, održavanje i očuvanje, te postupci eventualnih poboljšavanja vezano uz već postavljene spomenike. Bez obzira da li se radi o promjeni postolja, uklanjanju postolja, drugačijem smještajem u prostor ili pomicanju,

Potrebno je definirati i odgovornosti i nadležnosti na lokalnoj razini za redovito održavanje i očuvanje postavljenih spomenika u javnom prostoru te njihovo eventualno uklanjanje.

Završne odredbe

Završne odredbe bi osim vremena stupanja na snagu dokumenta, odredile i načine postupanja u već započetim procesima postave javnih spomenika u javni prostor.

7.2. Formiranje Povjerenstva za spomenike u javnom prostoru grada Varaždina

Predlaže se formiranje dva nova tijela na nivou Grada Varaždina, koja bi sa postojećim Povjerenstvom za postavljanje skulptura na javnim površinama u vlasništvu Grada Varaždina činila skupinu alata za oblikovanje i očuvanje javnog prostora kao javnog dobra.

Planira se kao prvo od tih tijela Povjerenstvo za spomenike u javnom prostoru grada Varaždina koje bi se bavilo postavljanjem, održavanjem i očuvanjem, te eventualnim poboljšanjima ili uklanjanjima spomenika.

Na taj način se dodatno demokratizira odlučivanje o javnom prostoru te se omogućuje širi stručni pogled na problematiku javnog prostora. Po potrebi bi sva tri povjerenstva mogla održavati zajedničke sjednice kada bi se raspravljale teme koje se tiču sva tri povjerenstva.

Glavni cilj Povjerenstva za spomenike u javnom prostoru grada Varaždina bilo bi osiguranje kvalitetnog i transparentnog donošenja odluka o lokaciji, dizajnu, financiranju i izvedbi spomenika i spomen-obilježja uz nužni uvjet da spomenici budu usklađeni s urbanističkim i kulturnim identitetom grada te da zadovolje visoke estetske, povijesne i društvene standarde.

Samo Povjerenstvo bi trebalo biti interdisciplinarno i uključivati stručnjake iz različitih područja, kao i relevantne predstavnike.

Članovi Povjerenstva uključivali bi:

- predstavnike Grada Varaždina: Članove gradskog vijeća ili stručnjake iz gradskih ureda čime bi se osigurala usklađenost odluka s gradskim strategijama i urbanističkim planovima;
- predstavnike Društva arhitekata grada Varaždina ili druge renomirane arhitekate s iskustvom u javnim prostorima i urbanističkim projektima;
- stručnjake iz područja povijesti umjetnosti koji bi osigurali da spomenici imaju kulturnu i povijesnu relevantnost, te da se uklapaju u povijesni kontekst grada;
- lokalne umjetnike koji bi unijeli kreativnu i umjetničku perspektivu u proces odlučivanja, posebno u vezi s estetikom i umjetničkom vrijednošću spomenika;
- konzervatorske stručnjake zadužene za zaštitu kulturne baštine koji bi doprinijeli očuvanju i integraciji spomenika u povijesno tkivo grada;

- predstavnike lokalne zajednice ili udruge građana, koji bi osigurali da glas građana bude uključen u proces i da se postavljeni spomenici reflektiraju na potrebe i želje zajednice;
- stručnjake iz područja održivog razvoja, odnosno stručne osobe s iskustvom u ekološkoj održivosti, čime bi se osigurala primjena principa održivosti u procesu postavljanja spomenika.

Povjerenstvo bi radilo na transparentan i participativni način, na sastancima povjerenstva razmatrali bi se novi prijedlozi za spomenike, evaluirali postojeći i novi projekti te bi se pratio napredak postojećih inicijativa. Povjerenstvo također može organizirati javne rasprave, radionice i ankete kako bi se prikupila mišljenja i prijedlozi građana o predloženim spomenicima. Ocjenjujući prijedloge na temelju estetskih, povijesnih, funkcionalnih i održivih kriterija Povjerenstvo bi donosilo odluke konsenzusom ili glasanjem unutar povjerenstva, pri čemu bi se ostvarila uska suradnja s gradskim institucijama poput konzervatorskih odjela, urbanističkih ureda i kulturnih institucija kako bi se osigurala usklađenost sa zakonskim i administrativnim zahtjevima. Nakon odobrenja projekta, povjerenstvo bi pratilo proces realizacije spomenika, uključujući izgradnju, postavljanje i održavanje.

Ustrojavanjem Povjerenstva za postavu spomenika u javnom prostoru Grada Varaždina osigurali bi se kvalitetni procesi koji uključuje sve relevantne dionike. Interdisciplinarni sastav povjerenstva, zajedno s participativnim pristupom i jasnim smjernicama rada, omogućio bi realizaciju spomenika koji su estetski vrijedni, povijesno relevantni i u skladu s potrebama zajednice.

7.3. Formiranje Povjerenstva za javni prostor grada Varaždina

Kao drugo od ta dva nova tijela koja bi sa postojećim Povjerenstvom za postavljanje skulptura na javnim površinama u vlasništvu Grada Varaždina činila cjelinu, predlaže se formiranje na nivou Grada Varaždina Povjerenstva za javni prostor Grada Varaždina. Planira se kao prvo od tih tijela Povjerenstvo za spomenike u javnom prostoru Grada Varaždina koje bi se bavilo širim temama vezanim uz javni prostor grada Varaždina.

Kao što smo već napomenuli, uvođenjem ta dva nova povjerenstva dodatno se demokratizira odlučivanje o javnom prostoru te se omogućuje širi stručni pogled na problematiku javnog prostora. Po potrebi bi sva tri povjerenstva mogla održavati zajedničke sjednice kada bi se raspravljale teme koje se tiču sva tri povjerenstva.

Povjerenstvo za javni prostor Grada Varaždina imalo bi ključnu ulogu za sustavno i kvalitetno upravljanje javnim prostorima. Kroz interdisciplinarni pristup, participaciju zajednice i strateško planiranje, ovo povjerenstvo može značajno doprinijeti poboljšanju kvalitete života u gradu, očuvanju baštine i stvaranju održivih, funkcionalnih i estetski vrijednih javnih prostora.

Sastav Povjerenstva činio bi predstavnike grada, arhitekta i arhitekta urbanista, krajobrazne arhitekta, konzervatore, povjesničare umjetnosti, stručnjake za infrastrukturu, predstavnike lokalne zajednice, stručnjake za održivi razvoj i ekologiju te predstavnike kulturne scene grada.

Najvažnije funkcije ovog povjerenstva bile bi:

- evaluacija i davanje preporuka za planiranje novih javnih prostora i rekonstrukciju postojećih, uzimajući u obzir estetske, funkcionalne, ekološke i društvene aspekte.
- davanje prijedloga za poboljšanje održavanja i korištenja javnih prostora, uključujući komunalne usluge, sigurnost, pristupačnost i estetiku.
- promocija kulture u javnim prostorima kroz podršku umjetničkim instalacijama, javnim događanjima i projektima koji obogaćuju urbani prostor.
- davanje inicijativa za razvoj i proširenje zelenih i javnih površina, kao i integracija održivih praksi u oblikovanju javnih prostora
- identificiranje i revitalizacija zapuštenih ili nedovoljno iskorištenih javnih prostora u gradu, kako bi se oni ponovno stavili u funkciju zajednice

- sudjelovanje u procesima izrade prostornih planova u svrhu stvaranja kvalitetnih zona javnih urbanih prostora gradskog tkiva
- sudjelovanje na izradi dugoročnih strategija za razvoj i revitalizaciju javnih prostora što bi uključivalo analizu postojećih prostora, prepoznavanje potreba i potencijala te izradu prijedloga za njihovu transformaciju

Povjerenstvo može kroz svoj rad doprinijeti prijedlozima i inicijativama za izradu dokumenata prostornog uređenja koji bi svojim odredbama regulirali postavu spomenika i spomen obilježja u javne prostore grada ili osigurali adekvatne prostore za njihovu postavu. Postavljanje spomenika može se regulirati i osigurati kroz specifične odredbe plana koje integriraju kulturne, urbanističke i estetske smjernice. Ove odredbe imale bi za cilj usklađeno i kvalitetno planiranje postavljanja spomenika u javnom prostoru.

Postavljanje spomenika može biti integrirano s planiranjem zelene infrastrukture i javnih prostora. Na primjer, spomenici se mogu postaviti u parkovima ili uz šetnice, čime se povezuju s prirodnim i rekreativnim prostorima. Ove intervencije doprinose boljem korištenju javnog prostora i stvaranju privlačnih mjesta za okupljanje.

Budući se točna lokacija postave spomenika i sama tema spomenika i javne plastike u javnim prostorima općenito ne obrađuje niti propisuje detaljno odredbama prostornih planova koji su izrađeni u puno većem mjerilu i određuju samo općenite smjernice za postavu spomenika, ovo povjerenstvo može u okviru svog djelovanja dati prijedloge za određivanje zona zahvata urbanističkih projekata koji bi bili manjeg mjerila te bi pobliže obrađivali tu tematiku.

Prostornim planovima mogu se propisati i izrade prostornih studija koje detaljno analiziraju utjecaj postavljanja spomenika na prostor i njegove korisnike. Ove studije mogu uključivati analize prometa, prostorne percepcije, socijalne interakcije i pristupačnost.

Povjerenstvo u suradnji sa gradskim tijelima može biti inicijator i organizator događanja kao što je bilo participativno događanje u Varaždinu pod nazivom „Bok Susedi“ koje je privuklo građane svih dobnih skupina, umjetnike, obrtnike, poduzetnike i predstavnike lokalne samouprave u cilju da se potakne druženje i aktivno sudjelovanje građana u oblikovanju javnog prostora u kojem žive kao i u osmišljavanju te obogaćivanju sadržaja koje ti prostori nude.

7.4. **Donošenje Zaključka o postavljanju spomen-obilježja na području grada Varaždina**

Predlaže se donošenje Zaključka o postavljanju spomen-obilježja na području grada Varaždina. Radi se o dokumentu koje bi donijelo Gradsko vijeće Grada Varaždina, a njime bi se definirala lista spomenika i spomen obilježja za postavu na području grada Varaždina. Zaključak Gradskog vijeća o definiranju liste spomenika i spomen-obilježja trebao bi biti temeljen na prethodno provedenim analizama i istraživanjima te širokom procesu participacije, uključujući povijesne, kulturne i društvene aspekte grada Varaždina.

Kriteriji za definiranje liste spomenika i spomen – obilježja mogu uključivati:

- povijesni značaj - osobe, događaji ili mjesta od izuzetne povijesne važnosti za grad Varaždin i širu regiju;
- kulturnu i umjetničku vrijednost - spomenici koji pridonose kulturnom identitetu grada, te imaju visoku estetsku i umjetničku vrijednost;
- društveni značaj - spomenici koji reflektiraju važne društvene promjene ili predstavljaju simbole zajedništva i solidarnosti;
- obrazovni značaj - spomenici koji služe kao obrazovni resursi, promovirajući lokalnu povijest, kulturu i vrijednosti među građanima i posjetiteljima;
- reprezentativnost - spomenici koji reprezentiraju različite aspekte društva i povijesti, uključujući i marginalizirane ili manje zastupljene skupine.

Zaključkom se, osim liste spomenika i spomen – obilježja, mogu dati kriteriji za odabir lokacija za postavu spomenika koji bi uključivali povijesni i kulturni kontekst, urbanistički značaj te pristupačnost lokacija koje su lako dostupne građanima i posjetiteljima, a istovremeno pružaju dovoljno prostora za okupljanje i razgledavanje.

Povjerenstvo za spomenike u javnom prostoru grada Varaždina, Povjerenstvo za javni prostor zajedno sa Povjerenstvom za postavljanje skulptura na javnim površinama u vlasništvu Grada Varaždina dali bi svoje mišljenje koje spomenike bi trebalo postaviti na području grada Varaždina i na kojim lokacijama na osnovu široke stručne i javne rasprave.

Zaključak bi omogućio jasno definiranje koje su povijesne osobe, događaji ili kulturni fenomeni prioritet za obilježavanje. Ovakav pristup smanjio bi nejasnoće i ad hoc odluke te omogućio dugoročno planiranje postavljanja spomenika. Kroz Zaključak se može osigurati usklađivanje

planiranja spomen-obilježja s prostornim planovima grada, omogućujući da novi spomenici budu strateški raspoređeni na lokacijama koje najbolje odgovaraju njihovom simboličkom značenju i urbanom kontekstu. Postavljanje spomenika često izaziva rasprave o povijesnim temama, čime se potiče društveni dijalog i refleksija o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti zajednice. Spomenici i spomen-obilježja mogu postaju alati za edukaciju, ne samo građana već i posjetitelja. Informativne ploče, digitalni sadržaji i interpretacijski centri mogu ponuditi dodatne informacije o povijesnim osobama, događajima ili vrijednostima koje spomenici obilježavaju.

Kroz detaljno definirane kriterije, participativni proces i suradnju s relevantnim stručnjacima, dokument u vidu Zaključka o postavljanju spomenika može značajno doprinijeti kvaliteti prostora u Varaždinu. Zaključkom bi se osiguralo da spomenici ne budu samo estetski elementi, već i simboli kolektivne memorije, kulturne baštine i društvene vrijednosti, čime se jača kulturni identitet grada.

Donošenje Zaključka o postavljanju spomen-obilježja na području grada Varaždina imalo bi dalekosežne pozitivne učinke. Njime bi se mogao osigurati sustavan i strateški pristup očuvanja kulturne baštine, poboljšati kvaliteta javnog prostora, poticati društveni dijalog, jačati identitet grada i doprinijeti njegovoj prepoznatljivosti na turističkoj karti. Kroz participaciju građana i transparentan proces, Varaždin može stvoriti kulturni pejzaž koji reflektira njegove povijesne i suvremene vrijednosti, stvarajući pritom održiv i dinamičan urbani prostor za buduće generacije.

7.5. Raspis javnih natječaja za spomenike i postavljanje umjetničkih djela i intervencija u javnom prostoru

Predlaže se definiranje raspisa javnih natječaja za spomenike i postavljanje umjetničkih djela i intervencija u javnom prostoru kao najbolji i najdemokratskiji način za dobivanje najboljih rješenja. Posebice s obzirom na iskustvo Društva arhitekata Varaždina pri takvim natječajima, kao i inovacijama u natječajima za javnu plastiku kao što je javni likovni i arhitektonsko-urbanističko-krajobrazni natječaj za izradu idejnog rješenja za uređenje pet rotora u Varaždinu.

Raspisivanjem javnih natječaja za spomenike, umjetnička djela i intervencije u javnom prostoru omogućava se konkurentno poticanje za ostvarivanje najboljih rješenja. Natječaji otvaraju prostor za inovativne ideje i kreativne pristupe, što rezultira umjetnički vrijednim i promišljenim rješenjima koja obogaćuju javni prostor.

Transparentnost i otvoreni postupak javnih natječaja omogućuje jednak pristup svim sudionicima, čime se izbjegava favoriziranje određenih umjetnika ili projekata. To stvara povjerenje u proces, osiguravajući da su odabrana rješenja odabrana isključivo na temelju njihove kvalitete i relevantnosti.

Natječaji omogućuju uključivanje stručnih tijela, kao što su komisije sastavljene od arhitekata, urbanista, povjesničara umjetnosti i drugih relevantnih stručnjaka, koji procjenjuju prijedloge prema jasno definiranim kriterijima. Time se osigurava da odabrani projekti zadovoljavaju visoke standarde kvalitete i funkcionalnosti.

Putem natječaja se dobivaju prijedlozi iz različitih perspektiva i stilova, čime se izbjegava uniformnost i monotonija u javnom prostoru. Raznolikost pristupa omogućava stvaranje raznolike umjetničke ponude koja odražava suvremene umjetničke i društvene tendencije.

Kroz javne natječaje potiče se dijalog između različitih interesnih skupina, uključujući građane, struku i lokalnu vlast. Ovaj dijalog doprinosi boljem razumijevanju potreba zajednice i usklađivanju umjetničkih intervencija s njihovim očekivanjima.

U postupku provedbe javnih natječaja, zajednica se može uključiti u proces odlučivanja o tome koja će umjetnička djela ili spomenici biti postavljeni u javnom prostoru. Ovo uključivanje može se realizirati kroz javne prezentacije, izložbe natječajnih radova, javne rasprave ili online

glasovanje. Time se osigurava da umjetnička djela reflektiraju želje i potrebe lokalne zajednice, te da postaju dio zajedničkog identiteta. Uključivanje građana i lokalne zajednice u donošenju odluka prilikom uređenja javnih prostora kroz participativne procese vidljivo je u gradu Varaždinu na primjeru projekta kao što je InterACT Green, nositelj kojega je bio grad Varaždin. U sklopu projekta raspravljalo se o uređenju Dravske park šume.

Smisao projekata kao što je InterACT Green je fokus na unapređenje interakcije između urbanih prostora i njihovih stanovnika kroz ekološki osviještene intervencije i aktivnosti pritom stvarajući održivije i zelenije gradove, s posebnim naglaskom na javne prostore, okolišnu edukaciju, i participaciju zajednice u procesu planiranja i realizacije urbanih inicijativa.

Proces javnih natječaja može poslužiti kao platforma za edukaciju građana o važnosti umjetnosti i spomenika u javnom prostoru. Informiranje o tijeku natječaja i predstavljanju prijedloga povećava svijest o kulturnim i estetskim vrijednostima prostora.

Natječaji otvaraju vrata širokom spektru umjetnika, uključujući mlade, neafirmirane autore, kao i iskusne stručnjake. Ovaj pristup omogućuje raznovrsnost u umjetničkom izrazu, te osigurava inkluzivnost u reprezentaciji različitih društvenih skupina i tema.

Kroz kontinuirane natječaje grad može poticati razvoj i održavanje dinamične i žive kulturne scene. Umjetnička djela i intervencije postaju dio svakodnevnog života građana, čime se grad stalno transformira i prilagođava suvremenim kulturnim trendovima.

Javni natječaji mogu poticati i eksperimentalne pristupe u dizajnu i umjetničkim intervencijama. Ovakvi natječaji često rezultiraju inovativnim rješenjima koja izazivaju interakciju s prostorom na nove i neočekivane načine, što doprinosi raznolikosti i bogatstvu javnog prostora. Osim trajnih rješenja, natječaji mogu uključivati i prijedloge za privremene instalacije, što omogućuje testiranje novih ideja prije nego što se one implementiraju na trajnoj osnovi. To potiče fleksibilnost u korištenju javnog prostora.

Javni natječaji omogućuju integraciju umjetničkih intervencija s razvojnim projektima, projektima revitalizacije starih četvrti ili izgradnje novih javnih prostora, čime se osigurava sinergija između različitih aspekata razvoja grada. Na taj način se javni prostor koristi na promišljen, inovativan i estetski zadovoljavajući način, dok istovremeno jača kulturni identitet, pri tom se promiče participaciju građana i održivost. Kroz transparentan i participativan

proces, Varaždin može postati primjer grada koji aktivno koristi umjetnost i dizajn za stvaranje dinamičnih i inspirativnih javnih prostora.

Također, predlaže se i natječaj za otkup umjetničkih djela kojim bi se otkupljivala umjetnička djela za postav u javne prostore grada. Uz to predlažemo i upotrebu inovativnog modela Novih naručitelja kao jednu od najsuvremenijih praksi.

7.6. Izrada sustava označavanja postojećih i srušenih spomenika, kao i oblikovanja standardnih spomen-obilježja

Predlaže se postavljanje novog odnosa prema postojećoj javnoj plastici postavljanjem informativnih tabli uz postojeće spomenike, skulpture i plastična tijela (nazivi, autori, tehnike, povijesni kontekst, itd.).

Prvi korak u sustavu označavanja jest kartiranje svih postojećih spomenika, kao i dokumentacija srušenih spomenika u gradu. To uključuje precizno lociranje na karti grada, fotografiranje, te dokumentiranje osnovnih informacija poput datuma postavljanja, autora i povijesnog konteksta. Spomenici se mogu kategorizirati prema njihovom značaju (npr. nacionalni, lokalni, povijesni), temi (npr. ratni spomenici, kulturni spomenici) i stanju očuvanosti (postojeći, oštećeni, srušeni). Ova kategorizacija pomaže u razumijevanju njihove uloge u kulturnom pejzažu grada i omogućava bolje planiranje njihova očuvanja i predstavljanja.

Glavni cilj sustava označavanja postojećih i srušenih spomenika trebao bi omogućiti građanima i posjetiteljima da prepoznaju i razumiju povijesnu, kulturnu i umjetničku važnost tih spomenika. Ovaj sustav također treba očuvati sjećanje na srušene ili izgubljene spomenike te osigurati uniformnost i konzistentnost u izgledu spomen-obilježja u javnom prostoru.

Također predlaže se stvaranje tipskog oblikovanja tih informativnih tabli, kao i onih tipova spomen-obilježja koje je moguće smjestiti unutar određenih standardnih dimenzija. Radi se o spomen-obilježjima koja se postavljaju na fasade zgrada (napr. spomen-obilježja u obliku ploče), spomen-obilježja koja se postavljaju u sklopu popločenja ili unutar postojećeg urbanog okoliša.

Za postojeće spomenike, informativne ploče su osnovni način označavanja. One bi trebale sadržavati naziv spomenika, kratki opis (povijesni i kulturni značaj spomenika, razlog postavljanja, godine izgradnje i ime autora i sl.), vizualni prikaz (ako je moguće, ploče bi trebale sadržavati povijesne slike ili ilustracije koje dodatno objašnjavaju kontekst) te kao još jedna mogućnost i QR kod (koji bi osigurao digitalni pristup dodatnim informacijama, poput multimedijalnog sadržaja, poveznica na gradsku stranicu ili virtualne ture).

Sa svrhom očuvanja vizualne koherentnosti javnog prostora, mogu se razviti oblikovne smjernice za sva nova spomen-obilježja u gradu koja bi uključivala materijale, boje i stil, dimenzije te tipografiju.

Cilj tog prijedloga je sprečavanje razbijanja skladnih urbanih ambijenata i cjelina postavljanjem neadekvatnih spomen-obilježja, posebice u užem centru grada.

Za nova spomen-obilježja, može se razviti standardizirani dizajn koji će se koristiti za manja obilježja poput spomen-ploča, memorijalnih stupova ili malih skulptura. Ovaj tipizirani dizajn osigurava vizualnu usklađenost i lakšu prepoznatljivost spomen-obilježja u cijelom gradu. Standardizacija ne bi značila uniformnost – spomen-obilježja trebaju odražavati lokalni karakter i povijesni kontekst. Korištenje materijala koji su tradicionalni za područje Varaždina može pridonijeti povezivanju obilježja s identitetom grada. Iako je tipizacija važna za koherentnost, treba ostaviti prostor za fleksibilnost i prilagodbu specifičnim temama ili prilikama. To može značiti varijacije u veličini, dodatke poput reljefa ili tekstualnih graviranja, te izbor boja koje odgovaraju specifičnim tematskim kontekstima.

Oblikovanje i postavljanje novih spomen-obilježja može biti povod za organizaciju kulturnih događanja, poput izložbi, predavanja ili umjetničkih performansa, čime se spomenici ne percipiraju samo kao statični objekti, već kao dio dinamičnog kulturnog života grada.

Sustav označavanja postojećih i srušenih spomenika te oblikovanje standardnih spomen-obilježja u gradu Varaždinu doprinosi očuvanju kulturne baštine, poboljšanju estetske vrijednosti javnog prostora i jačanju identiteta grada. Integriranjem ovih elemenata u šire urbanističke i kulturne planove, Varaždin može postati primjer grada koji uspješno balansira između povijesnog nasljeđa i suvremenih urbanističkih potreba.

7.7. Poticanje privremenih intervencija i instalacija koje interpretiraju spomenike

Grad Varaždin je predvodnik u praksama pomirenja sa vlastitom prošlošću na području Republike Hrvatske. Naime način označavanja srušenog spomenika iz Prvog svjetskoga rata na Franjevačkom trgu originalna je praksa koju bi trebalo uvesti na području čitave Hrvatske. To je način na koji bi se pomoću umjetnosti u javnom prostoru mogli interpretirati često kontroverzni dijelovi naše prošlosti.

Cilj je potaknuti umjetničkim praksama interpretaciju postojećih i/ili srušenih spomenika s ciljem upoznavanja vlastite prošlosti i dostignuća društvene katarze.

Također, kroz te privremene umjetničke intervencije na odabranim spomenicima, davao bi se i drugi, alternativni pogled na dijelove naše prošlosti.

Grad bi mogao razviti interaktivnu mapu koja prikazuje sve postojeće i srušene spomenike, zajedno s informacijama o njihovoj povijesti i značaju. Ova mapa bi bila dostupna putem internetske stranice grada ili aplikacije.

Osmišljavanjem virtualnih tura korisnici bi mogli sudjelovati u virtualnim prikazima povijesti grada kroz spomenike. Virtualne ture mogu uključivati povijesne informacije, fotografije i videozapise.

Razvoj digitalnih resursa može se realizirati u suradnji s muzejima, arhivima i obrazovnim institucijama, a građani bi mogli sudjelovati dodavanjem vlastitih sjećanja i podataka o spomenicima.

Proces postavljanja novih spomenika ili novih intervencija u javnom prostoru može se strukturirati kroz faze privremenih rješenja koja se postupno razvijaju u trajna. Ovaj pristup omogućava da se ideje testiraju, prilagođavaju i unapređuju prije nego postanu stalni dio urbanog tkiva. Prvi korak bila bi identifikacija potrebe za spomenikom ili intervencijom u javnom prostoru. To može biti odgovor na povijesne, kulturne, socijalne ili estetske potrebe zajednice pri čemu se analizira trenutni kontekst, uključujući korištenje prostora, socijalne interakcije, prometne tokove i povijesne značajke. Uključivanje lokalne zajednice u ranoj fazi važno je za identifikaciju problema i definiciju ciljeva intervencije. Građani, lokalne organizacije i stručnjaci mogu dati korisne informacije o tome kako doživljavaju prostor i kakve promjene smatraju potrebnima.

U prvoj fazi postavlja se prototip privremenog spomenika ili umjetničke intervencije u javnom prostoru. Prototipovi mogu biti izrađeni od jeftinijih i lako uklonjivih materijala poput drveta, metala, tkanina ili plastike, omogućujući fleksibilnost u samom dizajnu. U nekim slučajevima, mogu se koristiti modularni elementi koji omogućuju prilagodbu i promjene prema povratnim informacijama korisnika. Ovaj pristup omogućava da se intervencija mijenja i razvija s vremenom. Tijekom faze privremenih rješenja, građani se potiču da koriste i dožive prostor s privremenom instalacijom. Organizacija događaja, radionica ili anketiranje korisnika može pomoći u prikupljanju povratnih informacija o tome kako intervencija funkcionira i utječe na prostor. Ključno je analizirati kako privremena instalacija utječe na kretanje ljudi, vizualni dojam, osjećaj sigurnosti i opći doživljaj prostora. To uključuje prikupljanje povratnih informacija o funkcionalnosti, estetici i društvenom značaju postavljene intervencije. Na temelju prikupljenih povratnih informacija, privremeni spomenik ili intervencija se mogu prilagoditi.

U drugoj fazi prikupljaju se i analiziraju podaci o korištenju prostora, korisničkom zadovoljstvu, estetskom dojmu i funkcionalnosti privremenih rješenja i analiziraju se kako bi se ocijenilo njihovo djelovanje u urbanom prostoru. Stručnjaci mogu sudjelovati u procjeni učinkovitosti privremenih instalacija, pružajući stručne savjete za daljnji razvoj.

Nakon što su svi aspekti privremenog rješenja procijenjeni, odlučuje se o konačnom dizajnu. To uključuje eventualne promjene u materijalima, veličini ili lokaciji na temelju iskustava iz privremenih instalacija. Odluka o trajnom postavljanju rješenja može zahtijevati službene dozvole i odobrenja od strane lokalnih vlasti. Nakon donošenja odluke, pristupa se izgradnji ili postavljanju trajnog spomenika ili intervencije.

Postupno prelazak od privremenih rješenja prema trajnim postavkama omogućuje fleksibilno, uključivo i kvalitetno oblikovanje javnog prostora. Korištenje ovog pristupa osigurava da se spomenici i umjetničke intervencije temeljito testiraju i prilagode stvarnim potrebama i željama zajednice, čime se minimiziraju rizici i maksimizira pozitivan utjecaj na prostor i njegove korisnike.

7.8. Pokretanje bienalne umjetničke i kulturne manifestacije koja bi se bavila gradom i njegovim prostorima

Manifestacija bi bila bienalnog karaktera, započela bi 2026. godine, odvijala bi se u vremenskom rasponu od dva mjeseca, sa završnim, središnjim događajnim dijelom. Sastojala bi se od istraživačkog, izvedbenog, izložbenog i konferencijskog dijela, a središnji problemski dio bio bi posvećen odnosu javnog prostora i umjetnosti, od konvencionalnih relacija do eksperimentalnih intervencija. Opći cilj bila bi dinamizacija i humanizacija urbanoga prostora, a prostor bi bio promatran u njegovoj cjelokupnosti.

Bienalna umjetnička i kulturna manifestacija posvećena gradu Varaždinu i njegovim prostorima imala bi za cilj istražiti i reinterpretirati urbani prostor kroz prizmu suvremene umjetnosti, kulture i društvenih interakcija. Ova manifestacija bi se kroz različite umjetničke forme – vizualnu umjetnost, performans, instalacije, arhitekturu, dizajn, glazbu i književnost – fokusirala na povezivanje povijesti, kulture i suvremenih trendova grada.

Edukacija bi bila važan dio manifestacije, uključujući radionice za djecu i odrasle, predavanja, panel diskusije i ture po gradu koje bi vodili umjetnici i stručnjaci. Kroz aktivno sudjelovanje u radionicama, izložbama i drugim događajima, građani bi se povezali s umjetničkim procesima, što bi potaknulo osjećaj pripadnosti i zajedništva. Projekti koji uključuju participaciju lokalne zajednice stvaraju osobnu vezu između stanovnika i njihovog grada.

Multimedijska i multidisciplinarna manifestacija gradila bi se i na tradiciji varaždinskog Tjedna performansa i nekih prijašnjih projekata koji su zadirali u javni prostor (na primjer, izložba Centar svijeta, 2014., bojanje stambenih objekata u duhu konstruktivizma Aleksandra Srneca, 2008. ili praksa radionica studenata arhitekture, koja se odvijala unutar prvih izdanja Špancirfesta), a okupila bi sve relevantne kulturne institucije i udruge, od Gradskog muzeja i privatnih galerija, HDLU Varaždin, Društvo arhitekata Varaždin, Pučko otvoreno učilište, Arhitektonski fakultet u Zagrebu, Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, Sveučilište Sjever, FOI, HNK Varaždin te druge zainteresirane udruge građana, uz financiranje od strane Grada Varaždina, Ministarstva kulture i medija, te sponzora.

Jedan od glavnih doprinosa ovakve manifestacije je revitalizacija javnog prostora. Umjetničke instalacije, performansi i intervencije u urbanom tkivu grada unose novi život u javne prostore, čineći ih atraktivnijim i funkcionalnijim. Tako prostori postaju središta društvenih aktivnosti,

susreta i interakcija u gradu. Umjetnički projekti integrirani u javni prostor također pridonose stvaranju prepoznatljivih točaka koje definiraju identitet i vizualni doživljaj grada.

Ova manifestacija bi pomogla pozicionirati Varaždin kao kulturno središte, privlačeći domaće i međunarodne posjetitelje. Time bi se povećala vidljivost grada na kulturnoj karti Europe, te doprinijelo razvoju kulturnog turizma.

Bienalna manifestacija može poslužiti kao pokretač za razvoj dugoročne kulturne strategije grada. Kroz iskustva stečena u organizaciji manifestacije, grad može definirati svoje kulturne prioritete, odrediti ključne ciljeve i razviti planove za buduće kulturne projekte. Manifestacija može biti platforma za promišljanje i testiranje novih kulturnih politika koje bi se kasnije integrirale u širi razvojni plan grada.

7.9. Uvođenje principa „1% za umjetnost“

Predlaže se na području grada Varaždina kod izgradnje svake građevine javne i društvene namjene, kao i pri uređenju površina javne namjene, da se za umjetnost izdvajanja 1% od ukupne investicije.

Cilj je ta sredstva u ovisnosti o potrebama svakog pojedinačnog projekta iskoristiti u svrhu postavljanja spomenika, umjetničkog djela ili umjetnički intervencije na građevinskom objektu, unutar objekta ili u okolišu.

Na taj način bi se potaknuo širi pogled pri planiranju i izgradnji, kako građevine javne i društvene namjene, tako i pri uređenju površina javne namjene. Cilj te aktivnosti je stvaranje sinergije između arhitekture, arhitektonsko-urbanističkog oblikovanja, krajobraznog oblikovanja i umjetnosti. Ta sinergija će doći do izražaja kako u smislu sinteze tih umjetničkih disciplina što je naslijeđe modernizma, tako i eventualnom brisanju granica među tim disciplinama, što je oznaka suvremenog doba.

Ta sinergija će nužno rezultirati suvremenim rješenjima u prostorima grada Varaždina koja će biti usklađenija sa potrebama društva 21. stoljeća i uključivati će širu zajednicu pri oblikovanju građevina javne i društvene namjene, kao i pri oblikovanju površina javne namjene.

Ovaj prijedlog se temelji na praksi poznatoj kao "1% for Art" koja se primjenjuje u mnogim europskim gradovima i državama. Cilj je osigurati da se dio sredstava predviđenih za izgradnju javnih i društvenih objekata, kao i za uređenje javnih površina, izdvoji za umjetničku komponentu. Ovaj model je često zakonski reguliran i koristi se kao alat za promicanje kulture i umjetnosti u urbanim sredinama.

Prednosti ovakvog prijedloga rezultirali bi u konačnici:

- kvalitetom prostora - umjetnost u javnim prostorima značajno podiže vizualnu kvalitetu i identitet prostora. Umjetničke intervencije pomažu u stvaranju prepoznatljivih točaka u gradu, povećavaju estetsku privlačnost te potiču građane i posjetitelje da više koriste te prostore.
- promicanjem kulturnog identiteta - ovaj model omogućuje gradu Varaždinu da kroz javne projekte ističe svoj kulturni i povijesni identitet. Umjetnička djela mogu reflektirati lokalnu

tradiciju, povijesne događaje ili suvremene teme, čime se grad obogaćuje kao kulturno središte.

- davanjem podrške umjetnicima - osigurava se stalna financijska podrška lokalnim i nacionalnim umjetnicima. Time se potiče razvoj umjetničke scene, stvaraju se prilike za mlade umjetnike i omogućuje se njihova integracija u javni život grada.

- stvaranjem dodatne funkcionalnosti i interakcija - osim estetske uloge, umjetnost može imati i funkcionalnu ulogu u javnim prostorima. Umjetničke intervencije mogu biti osmišljene tako da potiču interakciju građana s prostorom, poput interaktivnih instalacija, umjetničkih dječjih igrališta ili urbanih namještaja koji kombiniraju estetsku i funkcionalnu komponentu.

7.10. Stvaranje mreže kvartovskih muzeja na području grada Varaždina

Predlaže se stvaranje mreže kvartovskih muzeja na području grada Varaždina kao ključnu polugu u participativnom pristupu oblikovanja javnih prostora grada Varaždina. Riječ je o stvaranju, u suradnji sa Gradskim muzejom Varaždina i stručnim službama Grada Varaždina, mreže malih kvartovskih muzeja u zajednici koji bi bili posvećeni svakom urbanom kvartu ili povijesnom naselju u sklopu grada Varaždina.

Tim muzejima neutralizirao bi se ključni problem koji se pojavljuje pri participativnim praksama u urbanizmu – problem uspješnog uključivanja lokalne zajednice u participativne aktivnosti. Naime, pozvalo bi se građane kvartova i naselja da sudjeluju svojim pričama i predmetima u formiranju muzeja svog kvarta ili naselja. U Varaždinu već postoji snažna diferencijacija i identifikacija sa kvartovima, trend koji je posebno vidljiv zadnjih godina objavljivanjem niza publikacija o varaždinskim kvartovima.

Krajnji cilj je da ti muzeji u konačnici budu samoupravni, u prvoj fazi formirani u lokalnoj zajednici uz stručnu i organizacijsku pomoć Gradskog muzeja Varaždina te gradske uprave Grada Varaždina, a poslije svog formiranja bi trebali zaživjeti kao jedna vrsta participativne demokratske samouprave na razini kvarta ili naselja.

Dakako, nije nužno riječ o fizičkom obliku i o institucionalizaciji u smislu izgradnje zgrade muzeja, nego o modelima demokratizacije odlučivanja o zajedničkim interesima i zajedničkim prostorima. To je jedan od oblika gdje „kultura“ zamjenjuje „politiku“: umjesto „politizacije“ komunalnog pitanja javlja se njegova „kulturalizacija“.

Radi se i o promjeni kulturna paradigme. Naime u muzejskom kontekstu, odmicanje od demokratizacije kulture i muzeja kao edukatora javnosti o visokoj kulturi/ umjetnosti prema kulturnoj demokraciji ilustriraju eko muzeji i muzeji zajednica/susjedstva, koji bi u isto vrijeme u varaždinskom slučaju bili korišteni kao platforma za participativno oblikovanje zajednice i njenog javnog prostora. Radi se o originalnom konceptu preklapanja demokratskih muzeoloških, umjetničkih, socioloških i političkih modela, koji bi trebali spustiti odlučivanje o lokalnoj zajednici u samu zajednicu.

Uloga tih kvartovskih muzeja bi se protezala i na komunalna kvartovska pitanja, kao i na pitanja očuvanja javnog prostora kao zajedničkog dobra. Ti muzeji u zajednici bi bili osnovni model i alat za provedbu community art participativnih projekata u javnome prostoru koji bi

interpretirali lokalnu povijest kvartovskih zajednica. Oni bi bili i osnovne točke bottom up modela u odlučivanju o potrebi postavljanja spomenika i spomen-obilježja vezano uz lokalnu povijest i vrijednosti lokalne zajednice koja su ponekad nedovoljno vidljiva iz administrativnog centra.

Time bi se ostvarila participacija u demokratskom smislu, odnosno prema paradigmi kulturne demokracije koja je definirana na osnovu odnosa u kojima je ravnopravno donošenje odluka ključan aspekt. Na taj način bi se sudionici čitavog procesa pozicionirali u međusobno ravnopravnim odnosima moći²⁸. Taj model muzeja u zajednici podrazumijeva smisleno i aktivno sudjelovanje pojedinaca, institucija i grupa u svim fazama razvojnog procesa, od inicijativne akcije do realizacije različitih projekata. Jedan od najzanimljivijih bio bi mogući Muzej Varteksa ili Muzej radništva, kao ideja koja u sebi sažima povijesne, socijalne, kulturne i druge identitetske elemente važne za lokalnu zajednicu.

U ovakvom participativnom modelu muzeja u zajednici spomenik ili umjetnost u javnom prostoru je sredstvo poticanja kako društvenog angažmana, tako i društvene inkluzije i boljeg urbanog življenja.

Također je ovdje ključno da participativni oblici umjetnosti adresiraju šire shvaćene zajednice, fokusiraju se na društvenu integraciju i funkcioniraju izvan tradicionalnih institucijskih okvira.

---

²⁸ Carpentier, Nico. 2011. The concept of participation. If they have access and interact, do they really participate?“ Communication Management Quarterly, 21: 13–36.

